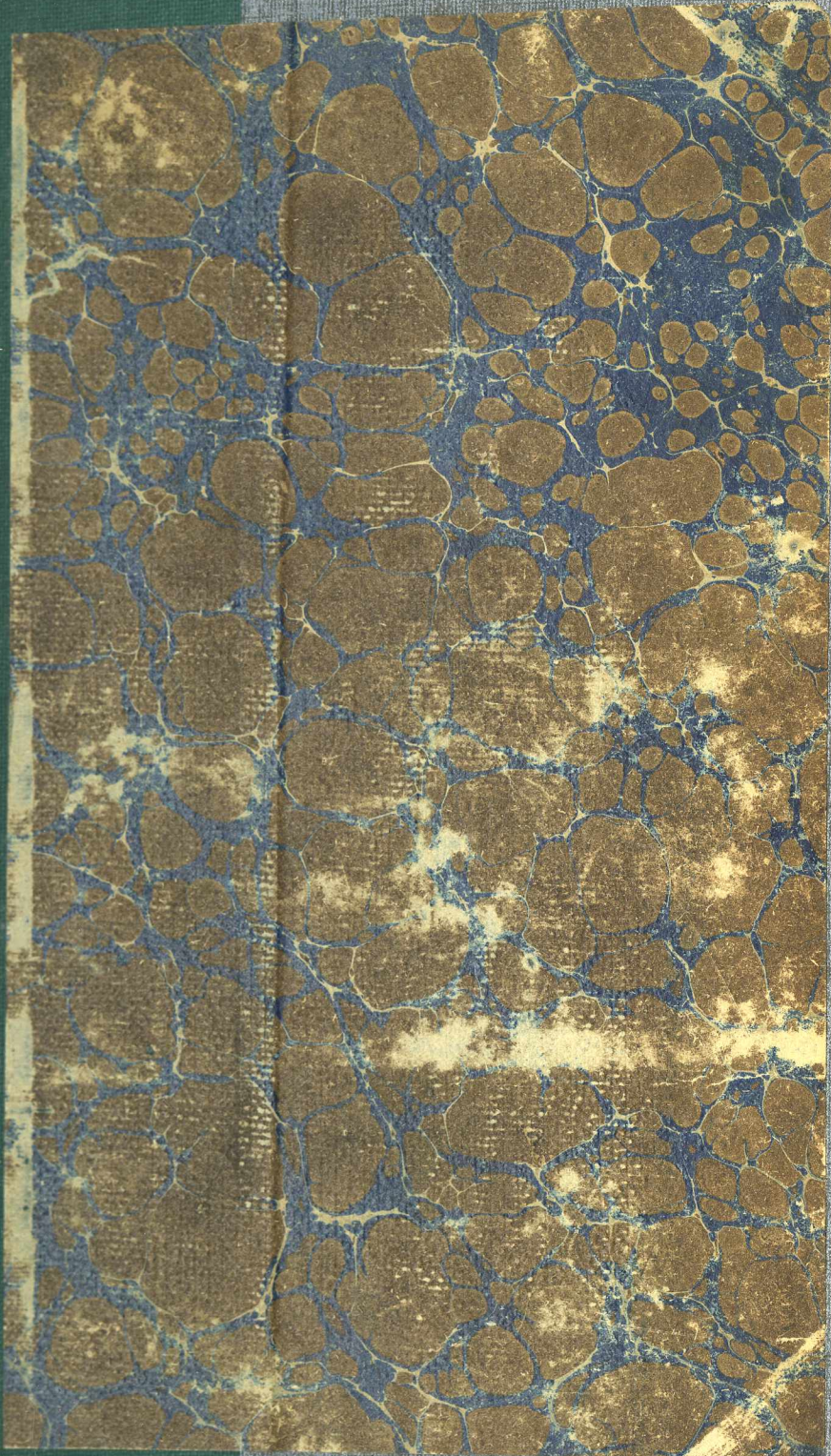

Politikai
röpiratok.

116.

Tiszteletpéldány a szerzőtől.

116.
978

EMLEKIRAT

A HAZAI

GAZDASÁGI TANÜGY

TÁRGYÁBAN

IRTA

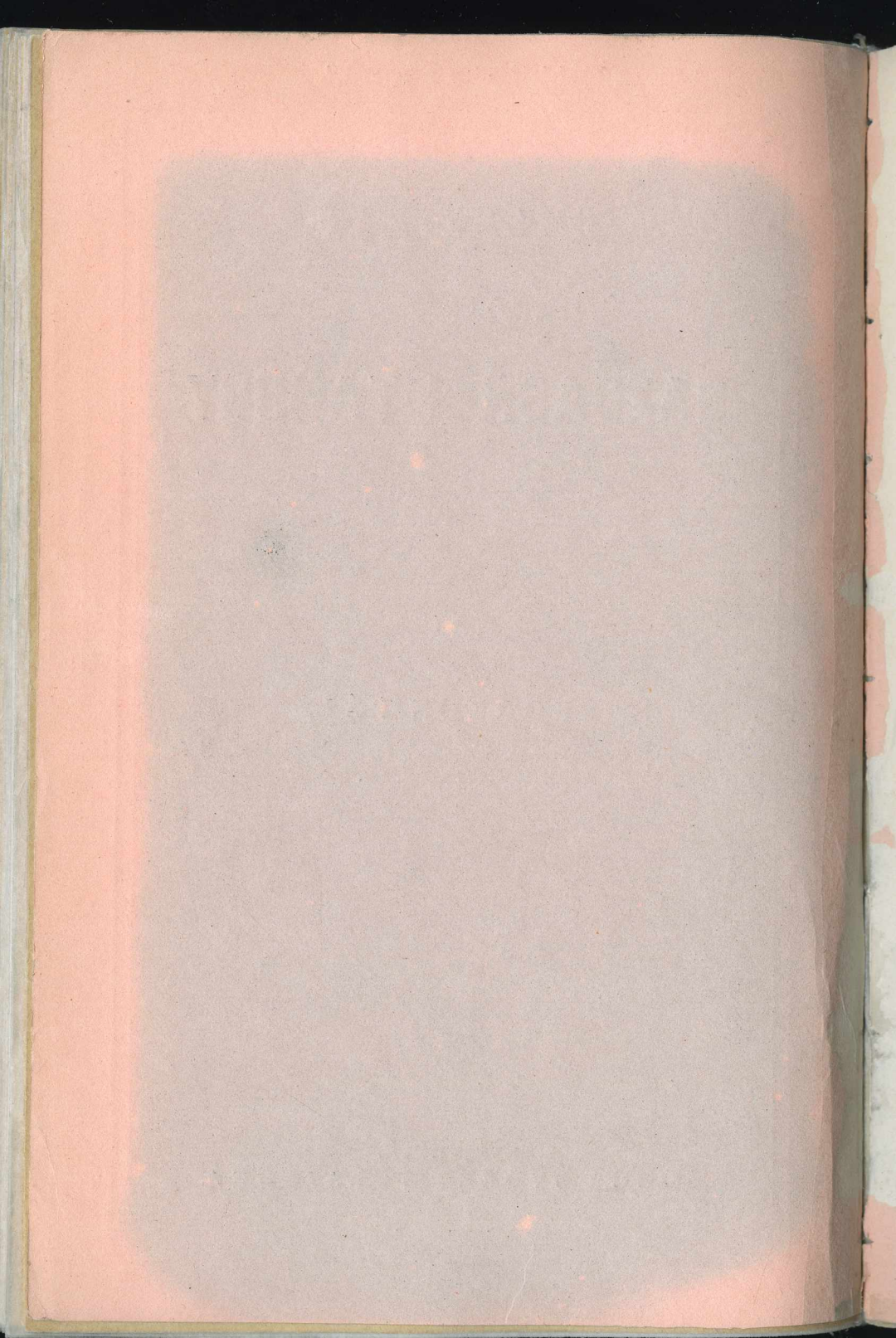
SPORZON PÁL,

igazgató a keszthelyi m. kir. gazd. felsőbb tanintézetnél és
földműves iskolánál.

11.

KESZTHELY,
SÓGOR GYÖRGY TULAJDONA.

1874.

EMLÉKIRAT

A HAZAI

GAZDASÁGI TANÜGY

TÁRGYÁBAN

IRTA

SPÖRZON PÁL,

igazgató a keszthelyi m. kir. gazd. felsőbb tanintézetnél és
földmives. iskolánál.

KESZTHELY,

SÓGOR GYÖRGY TULAJDONA.

1874.

„Magyarország legdusabb kincstára a föld, — a termelés képezi jövedelmének leggazdagabb forrását.

Azon férfiak tehát, kik a gazdaszat észszerü emelkedésének szentelik életüket, nagy horderejü munkára vállalkoznak, mely az ország lakóinak minden osztályát legfontosb életérdekeiben érinti.“

(**Ő Felségének válasza** az országos Magy. Gazd. Egyesület küldöttségéhez. 1873. nov. 29-én.)

„Ha sikerül az országnak politikai kérdéseit megoldani, a gazdasági oktatás elrendezése egyike leendő azon feladatoknak, melyeknek elintézését a kormánytól első sorban követelendi az idő; s ez érdeemben a gondoskodásnak szükségkép le kellend nyulnia egészen a falusi iskoláig. Ki ez en kérdést szerencsésen meg fogja oldani, az a földmivelő Magyarország legnagyobb jötevője lesz.“

Korizmicz László.

„A tudományos szakismeret azon iránytű, mely a gyakorlat mesterségének az utat, melyen haladnia kell, minden körülmények között kimutatja.“

„A tudománynak feladata, hogy a gazdát cselekményinek öntudatára hozza.“

Hideghety Antal.

„Ein sittlich und technisch allseitig durchbildetes Volk besitzt eine stete Quelle von Reichthum und Glück in sich selber, und ist von Aussen schlechthin undbesiegbar.“

Fichte.

„L'agriculture est de tous les arts celui, qui exige le plus d'intelligence et de science, et qui donne à ceux qui l'exercent le plus de joie et de force.“

Eugéne Noel.

Dr. BALLAGI GÉZA.

Tisztelt kartárs urak!

Az erők egyesülésében rejlik a jelenkor nagyszerű eredményeinek kulcsa. Önök, kik velem azon egy néhez pályán működnek és ugyanazon nemes cél felé törekednek — Önök velem együtt érzik a gazdasági tanügy messze kiható fontosságát, — érzik gazdasági tanintézeteink jelen fogyatkozásait és szükségleteit. Önök szives figyelmébe és rokonszenves indulatába ajánlom e soraimat, mint szerény kísérletet egy javaslatához, melynek alapján gazdasági tanügyünk korszerű reformja megindítandó és ezen országos intézmény az óhajtott kifejlődésre és sikerre vezethető lenne.

A hazai mezőiparra nézve életfontosságú és reánk nézve közösérdekességű eme ügy nevében bizalommal kérem: csatlakozzanak ez iránybeli szerény törekvésemhez — avatott nézeteik, gazdag tapasztalataik és bölcs tanácsaikkal.

A gazdasági tanférfiak hivatvák első sorban, kijelölni kormányunk előtt az utat, melyen a hazai gazdasági tanügy korszerű kiépítése fogantatandó.

Ne hagyják elhangzani egyes kartársuk gyenge szavát! Sorakozzunk közösen, egyesüljünk a nagy cél felé mindannyian: — és a hazai mezőiparra legnagyobb áldást hozni hivatott intézmény — a gazdasági tanügy — feladatát bizonyára megoldani fogja.

Keszthely, 1873. december hó 1-én.

SPORZON PÁL.

„Nem az a valódi barátja a magyar fajnak, ki minduntalan csak magasztalja, ki minden tettet jóváhagyja, ki hibát benne nem talál; de valódi barátja népünknek az, ki elismeri ugyan kitünőbb tulajdonait, de egyttal feltárja hibáit, fogvatkozásait is, reá mutat a bajra s megmondja, hogy kell e fogvatkozásokon, mulasztásokon segíteni.“

Kenessey Kálmán.

„Die Hauptsache ist, dass das, was man will, gut und gerecht ist. Der endliche Erfolg ist nur eine Frage der Zeit.“

Liebig.

BEVEZETÉS.

A hazai gazdasági tanügy országos intézmény: a miniszterium organizálja és vezényli; az állam évenként százezreket fordít fentartása- és fejlesztésére. De országos ezen intézmény általános fontossága s közérdekű rendeltetésénél fogva is: mennviben hivatva van a hazai mezőipar tökélyesbitéséhez, mint elsőrangú tényező járulni. Tekintve pedig, hogy nálunk a mezőipar a nép főfoglalkozása és a nemzeti jövedelem legelső forrása: a gazdasági tanügy fokozódott jelentőséget nyer.

Valóban országos érdek tehát, kivált nálunk: hogy a gazdasági szakoktatás a lehető legjobban szervezve legyen.

Hazai gazd. tanügyünk azonban még nem áll a kor színvonalán. Szervezése nem rendszeres; fejlődése nem organikus; felszerelése tökéletlen; vezetése hiányos; azért eredménye is elégtelen.

Utálnak erre egyesek és intézetek; érzi ezt a kormány. Az országgyűlés sürgeti a gazdasági tanügy revízióját és a földmivelési ministerium erre az előkészületeket meg is tette.

Fel lettek szólítva egyes szakemberek és testületek: ez érdemben véleményt, illetőleg javaslatot adni. A jelen sorok is ezen okból lettek szerkesztve, és tisztelettel ajánlatnak mindazok szíves figyelmébe, kiket a hazai gazdasági tanügy közvetlenül vagy közvetve érdekel.

Melegen óhajtjuk, hogy a ministerium törekvései: a hazai gazd. tanügy rendszeres szervezése, teljes kiépítése, illetőleg korszerű reformja körül — azon mértékben sikerüljenek, melyben azt az ország érdeke sürgősen követeli. De meg vagyunk győződve, hogy e nehéz feladat (melynek megoldását nem szabad továbbra halasztani) csak akkor fog teljesen sikerülni: ha a gazd. tanügy jelen hiányainak oka i mellőztetni fognak; ha ez ügy egész kiterjedésében — minden részei, tényezői és viszonyaiban rendszeresen és szakszerűen szerveztetni fog; ha erre egy általános gazd. tanügyi alapterv és szabályzat készítettik; ha a szakiskolák szervezésénél a gyakorlati élet igényeire és hazánk különleges viszonyaira szigorú figyelem leendő; ha az anyagi eszközök magadatni fognak: jeles tanerők megnyerése és az iskolák teljes, a kor igényeinek megfelelő felszerelésére; ha az egész ügy alapos tanulmányozásnak alávettetni fog — tekintetbe vételével a gazd. szakoktatás eddigi fejlődése, jelen állása és újabb reformjainak a külföldön; végre, ha kieszközöltetik ezen tanszak számára: szakférfiakból alkotott különleges képviselet és vezénylet — a földmívelési ministerium körében.

Hogy itt s a következőkben véleményünket teljes nyíltsággal és minden habozás nélkül kimondjuk — ez egyenesen az ügy érdekében történik. Mert ott, hol orvoslásról van szó, nem szabad a bajt takargatni, és hol országos érdekek forognak kérdésben, nem lehet egyesek tetszése- vagy nemtetszésére figyelmezní.

Az ország évenként százezreket költ a gazd. szakoktatásra, azon biztos hitben, hogy ez gazdag gyümölcsöt hozand a mezőipar javára. Nem közönbös mindnyájunkra: valjon ama várakozás egészben vagy csak félig teljesül-e. Gazdaságunk sokáig pangott, most annál gyorsabban kell

haladnia; mert ha nem halad, maradunk, és ha maradunk — pusztulunk.

Lökést kell adni mezőiparunknak, és e lökés az alapos szakértelem terjesztése által törtenhetik legbiztosabban.

„Csak a tudományos szakértelem mielőbbi és általános kifejtése mentheti meg vagyunkat az elpusztulástól.“ — „Fejlesztjük ki a tudományosan alapos szakértelmet országszerte. Legyen ez alapja minden egyéb a mezőgazdaság érdekében teendő intézkedéseinknek.“ — Így nyilatkozott egyik jeles hazánkfi a tanügy hű barátja már 12 évvel ezelőtt.*) Bár találtak volna lelkes szavai több viszhangra, bölcs tanácsai nagyobb követésre!

Alkossunk tehát a gazdasági szakértelemnek minél több tenyészhelyet, azaz alapítsunk minél jobb szakiskolákat; javítsuk és fejlesztjük a meglévőket; karoljuk fel e fontos ügyet ismét oly buzgalommal, mint a múlt évtized elején történt; szóljanak e tárgyhoz őszintén és lelkesen mindazok, kik erre képesítvők és hivatvák; támogassa az ország a gazdasági szakoktatást kiadó anyagi segélylyel; mutasson a közönség meleg érdeklődést és méltánylást a gazdasági tanügy iránt: csak akkor leend képes a földmívelési ministerium ez irányu intézkedéseit és nemes törekvéseit oly sikerre vezetni, hogy belőlök gazdag áldás haramoljék hazai mezőiparunk minden ágára, s a földmívelők minden osztályára!

*) Lásd Hideghéthy Antal ur ily című művének: „Figyelmeztetések a gazdasági tanintézetek ügyében“ 32 és 41 lapját.

„Derjenige, der 2 Halme da wachsen macht, wo bisher nur einer wachsen konnte, hat mehr für die Menschheit gewirkt, als der Eroberer, welcher 20 Schlachten gewonnen hat.“

Jonathan Swift.

„Der Theil der Habe eines Landwirths, der am besten für seine Kultur bezahlt, ist der kleine Besitz innerhalb der Ringfenz seines Schädels. Er fange an mit der rechten Bebauung seines Gehirnes und es wird dann gut stehen mit seinen Körnern, Wurzeln, Kräutern, wie mit Kultur, Schafen und anderem Vieh; diese werden gedeihen und er wird gedeihen.“

Itj. Charles Dickens.

I.

A gazd. szakoktatás fontossága, feladata és sikeres működésének fő kellékei.

A gazdasági tanügy e század elején egyes lelkes férfiak*) által elvetett szerény magból mindinkább kifejlődve jelenleg már egy nagymérvű országos intézménynyé és hatályos kulturális tényezővé alakult. Fontossága, befolyása — a magán- és közzgazdászatra — minden mivel államban elismerve van. Az előbbre haladott nemzeteknél kiváló gond és tetemes költségek fordítatnak a tanügy ezen ágára: minek folytán az ma már rendszeres kifejlődést nyert, és gazdag eredményeket szül.

Hazánkban a tanügy 1848-ig magánjellegetű intézmény volt — létrehozva és fentartva néhány ügybuzgó magánzó

*) Dombasle és Bella Franciaországban (a roville-i és grignoni gazd. tanintézetek alapítói); Thaer és Schwerz Neméthonban (a möglini és hohenheimi akademiák alapítói); Burger János (Austriában) és Festetics György (a keszthelyi Georgicon alapítója) voltak a gazd. tanügy első lelkes apostolai.

áldozatkészsége által. 1864-ben az országos kormány vette kezébe. Ezen idő óta létesült a keszthelyi, a debreczeni, a kolos-monostori országos gazd. tanintézet, és megindított — a m. k. ministerium által időközben átvett magyar-óvári intézetnél is a magyar előadásu gazd. tanfolyam.

Ezen felsőbb jellegü gazd. tanintézetek mellett létesült ugyanez idő alatt még a keszthelyi, a debreczeni, a hradeki országos földmives iskola és az ér-diószegi orsz. vinczellér-képezde.*)

A gazd. tanügy terén egy évtized óta mindenféle élénk reformtörekvések nyilvánulnak, és a rendszerben lényeges átalakulások történnek.

Ezen üdvös mozgalom a haladó kor követelménye. Az idő áramlata elől kitérni nem lehet, hacsak a gazd. tanintézetek összhangzatban akartak az élet igényeivel s a változott viszonyok követeléseivel maradni.

Ezen reform legelőször Némethonban kezdődött (a jelszót a halhatlan Liebig adta); innen átment Francziaországba, és a lefolyt két év alatt az Osztrák-Magyarbirodalomban is talált élénk visszhangra.

A hazai gazd. tanügy annál kevésbé maradhatott különböző ezen reformtörekvésekkel szemközt, minthogy tudvalevő dolog, hogy gazd. tanintézeteink egészben véve a régi tanrendszer mintája szerint alakultak, és másfelül oly körülmények között létesültek, melyek a biztos és rendszeres megalapításra, valamint az egészséges és szerves kifejlődésre nem voltak kedvezők.

Az idő rövidege, az anyagi és szellemi erők elégtelensége, a szakbeli készületlenség és a szervezés körüli tájékoztatlanság — a kormánynak minden jóakarata és

*) Alakulóban van továbbá Kassán egy orsz. gazd. felsőbb tanintézet, Tarczalón egy borászati iskola és Iglón egy lenkikészítő intézet. Nem állami tanintézet pedig van jelenleg: Budán egy vinczellér-képezde, N.-Sz.-Miklóson, Brassón, Megyesen és Beszterczén földmives iskolák. Magánalapítványok, évi rendes államsegélyvel. — A földipar érdekében működik még 6 vándortanár.

ügybuzgósága mellett — nem engedték meg, hogy a hazai gazd. tanügy terén eddig létrehozott intézmények — mind és minden irányban — az ország várakozásának, a mezőipar igényeinek és az előhaladott kor követelményeinek teljesen megfelelhettek volna.

Ez tény — melyet káros volna egész kiterjedésében el nem ismerni.

Különben, érzik azt minden illetékes körök, és őszinte törekvés nyilvánul úgy a kormánynál, mint az egyes intézeteknél: a gazd. tanügy körül megindult reformhoz csatlakozni — oly értelemben, minő saját különleges viszonyainknak megfelel.

A hazai gazd. tanügy sikeres reformja nagy horde-rejű és valóban országos kérdés, mely teljes mértékben megérdemli a kormány, a törvényhozás és minden érdekettek figyelmét.*)

De e kérdés szerencsés megoldása a mily fontos, oly nehéz feladat. Azért kívánatos, hogy mindazok hozzászójának, kik e téren tanulmányokat tettek és tapasztalatokat gyűjtöttek.

E meggyőződés indította szerzőt is ez igénytelen sorok megírása- és közlésére.

* * *

Noha már 1800 évvel ez előtt mondotta Cicero: „Nil est agricultura dulcius, nil uberius, nil homine libero dignius“**); mégis bizony még évezredekig utána a földmivelés a rabszolgák és jobbágyok foglalkozása, a pórnép

*) A gazd. szakoktatás rendszeres szervezésének, kellő felszerelésének és óhajtott sikerének hiányát nem csak mi érezzük; panaszolják azt náluk a Lajtántuliak is oly főnhangon, miszerint az ottani földmivelési ministerium a gazd. tanügy érdekében az utóbbi időben két enquete-t összehívott: az első m. évi szeptemberhóban a közép és felső gazd. szakoktatás rendezése tárgyában; a másodikat folvó évi áprilhóban a földműves iskolák érdekében. — Ezen értekezletek jegyzőkönyvei igen becses tanulmányi anyagot fognak a nálunk is kilátásba helyezett gazd. tanügyi enquete számára szolgáltatni.

***) Nincs kellemesebb, hasznosabb és a szabad emberhez ilőbb foglalkozás a mezei gazdaságnál.

mestersége maradt: megvetve a gazdagoktól, lenézve a tudomány által. A gazdai osztály volt a legutolsó: ott honolt a nyersség és tudatlanság; ott burjánzott az előítélet s a babona. Foglalkozása a legegyszerűbb és legelmaradottabb; de jövedelme is a legcsekélyebb és legbizonytalanabb. A haladás, mely más iparok gyakorlatát tökélyesbítette és sikerét fokozta — a gazdaságban ismeretlen vala. A gazda volt a maradiság eleven jelképe. Így tartott ez Európa legmiveltebb államaiban is csaknem a múlt század végéig; nálunk majdnem a jelen század közepéig.

Azonban a népesség nagyobbodásával, az igények szaporodásával növekedni kezdte a szükség. És ezen legnagyobb mestere az emberiségnek megrángatta vas karjával az évszázados álmában szendergő gazdát, lábra állította, és kezdetben lassú, utóbb gyorsabb és fokozatos haladásnak indította. Majd hozzá társult a tudomány s a fejlődő technika. És alig telt el néhány évtized s a mezőipar versenyt fut a többi iparokkal, bámulatra ragad ujjabkori műveletei, nagyszámu elmés készülékei és magas értékű terményei által.

A mezőipar most többé nem a lenézett parasztmesterség, hanem valódi széles tudományvá és szép, de nehéz művészetté vált.

Most már nem oly könnyű foglalkozás ez, mit a fiú az apától kevés fáradsággal megtanulhatott. A modern gazdaság hosszú, tudományos előkészültséget, fárasztó tanulmányozást és sokoldalú beavatást igényel mindazoktól, kik azt kellő sikerrel gyakorolni óhajtják.

A gazdasági üzlet sikeres gyakorlatához kétféle uton lehet készülni: t. i. a gyakorlati uton — szemlélet és tényleges beavatás által, és u. n. elméleti uton — iskolában. Ez utóbbi ut a rövidebb és biztosabb, ugyanazért az ajánlatosabb és az olcsóbb is.

Tisztán gyakorlati uton meg lehet tanulni a mesterséget, annak egyes műveleteit és kézfogásait; az iskola azonban a mesterségnek és egyes mozzanatainak alapjával és okaival, a különböző jelenségek benső természe-

tével, az egésznek rejtett rugóival és összefüggésével ismerttet meg.

A mezőgazda két műhelyben dolgozik: egyik a természet, másik a társadalom. Neki e két műhelyt annál jobban kell ismernie, minél biztosabban és sikeresebben akar bennök működni. Erre leggyorsabban és alaposan csak az iskola tanítja meg.

A mezőgazda az ő foglalkozásában négyféle szerepet visel: ő termelő és tenyésztő, vevő és eladó. Termel hasznos növényeket; tenyészt értékes állatokat; vásárol üzletéhez megkívántató kellékeket, és elad mindennemű gazd. terményeket. Néha még egy ötödik szerepet is vállal: a menyinyiben t. i. nyert terményeit gyárilag feldolgozza, és mint nemesített árukat értékesíti.

A gazdának tehát — hogy e sokoldalú feladatát sikeresen megoldhassa: ismernie kell a természet ama erőit és törvényeit, melyek a növények és állatok élete- és diszlésére befolyanak; de ismernie kell ama törvényeket és okokat is, melyek a termelést és fogyasztást, a forgalmat és közlekedést, az adást és vevést, a pénzt és hitelt, a kínálatot és keresletet szabályozzák és előmozdítják.

A gazda üzletében mindenféle erőkkal dolgozik: ő embereket alkalmaz, állatokat igába fog, sokféle gépeket használ, s a természet különböző erőit szolgálatjába ejti. Hogy ezt minél hasznosabban tehesse — ismét sokféle ismeretek-, tapasztalatok- és készültségekre van szüksége.

A gazda üzletének sikerében sokféle ellenséges befolyásnak és kártékony tényezőnek van kitéve: emberek hanyagsága és roszakarata, állatok ravaszsága és falánksága, élődi növények nagymérvű elszaporodása, elemi csapások és kártételek őt károsan sujthatják. A gazdának tehát tanulmányoznia kell mindezen kártékony okokat és hatásokat, — valamint ismernie kell a módokat is: e hatások ellen kellő óv- és gyógyszereket alkalmazni.

Mind e sokoldalú és számos ismereteket csupán gyakorlati uton — az élet iskolájában megtanulni akarni: ha nem is lehetetlen magában véve, de bizonyára igen hosszadalmas, bizonytalan és nagyon drága.

A rendszeres szakoktatás — az iskola körén belül — ama ismeretek elsajátítását közvetíti, és azt gyorsabb, biztosabb, olcsóbb módon lehetővé teszi. És ezzel a szakiskolának fontossága, az életbe mélyen vágó hatása, a magánérdeknek valamint a közjónak szolgáló feladata jellemezve van.

Tehát egyedül a szakiskola teszi képessé az alapos előkészületet a gyakorlati életben való sikeres működésre. De hogy az iskolabeli szakoktatás eme feladatának teljesen megfelelhessen, arra ismét szükséges:

a) oly tanrendszer, mely az oktatás céljának teljesen megfeleljen, s az iskola feladatát az élet követeléseivel kellő összhangzatban tartsa;

b) oly tanerők, melyek tanszakmájukat alaposan ismerik, annak az életre való kihatását méltányolni tudják, és a tanítói nehéz tisztre már a természet által hivatva vannak;

c) oly felszerelés a sikeres oktatásra megkívánható mindennemű kellékekkel, melyek segítségével a beavatás minél inkább könnyítessék, az oktatás sikere minél teljesebben és rövid idő alatt a középtehetségűeknél is elérhető legyen.

Hogy mi módon lehessen hazai gazd. tanügyünk szervezése- és reformjánál ezen követelményeknek eleget tenni — erre a következő programban megfelelni szerény kísérletet teszünk — összefoglalva igénytelen véleményünket 25 rövid pontba, melyek vonatkoznak:

a) az általános gazd. tanrendszerbeli megállapodásokra;

b) a gazd. legfelsőbb szakoktatásra;

c) a gazd. középfokozatu iskolákra;

d) az alsó gazd. szakoktatásra;

e) a gazd. szakoktatásra kiható általános intézményekre.

„Éltrevaló gazdák képzésére a tanintézeteknek is éltrevalónak kell lenniök.—Ha tenni akarunk valamit, tegyük azt talpraesetten, nem pedig félszeg intézkedéssel. Kár volna ilyesre egy fillért költeni.“

Hideghéthy Antal.

„Mehr als irgend wo anders gilt für den Unterricht: das, was man will, g a n z zu wollen.“

Dr. v. Gohren.

II.

Programm a hazai gazd. szakoktatás korszerű szervezése-, illetőleg reformjához.

a. Rendszerbeli általános megállapodások.

1) **A gazd. szakoktatás fokozatai.** A gazd. szakoktatás szervezésénél mindenekelőtt azon főelvből kell kiindulni, hogy az e szakbeli oktatás általános legyen, azaz mindazon osztályokra kiterjedjen, melyek mezőiparral foglalkoznak.

És mert ezen osztályok úgy értelmi képzettségre (felfogásra), társadalmi és vagyoni állásra, mint igényeiknek: ennél fogva a szakoktatásnak is első sorban több irányra (fokozatra) kell ágaznia. Másnemű oktatást igényelnek ugyanis a kisebb gazdák és a gazdasági cselédek; mást a nagyobb birtokok leendő tulajdonosai, bérői vagy kezelő tisztjei; ismét mást a nagy uradalmak jövődöbeli kormányzói, gazd. szaktanárok és szaktudósok.

Ehez képest a gazd. tanintézetek 3 külön fokozata keletkezett, melyek egymástól alap, czél és esz kö z ö k szerint lényegesen különböznek.*)

*) A gazd. tanintézeteknek 3-as fokozat szerinti beosztását nem mi találtuk fel; sem nem akarjuk mondani: hogy az alsóbb fokú tanintézetek növendékéből ne válhassék idővel tanár, tudós

Vannak eszerint u. n. földmives iskolák, gazd. közép tanintézetek és gazd. felsőbb szakintézetek (akademiák, főintézetek vagy egyetemekkel kapcsolt fels. szakfolyamok). Az első fokozatu tanintézeteknél (rendesen) tulnyomó a gyakorlati beavatás; a felsőbb (harmadik) foknál a tudományos (elméleti) oktatás; — a közép fokozatnál a gyakorlati és elméleti tanítás többnyire párhuzamos és a célhoz képest kombinált. Vannak azonban (főleg Poroszthonban) újabb időbeli oly közép tanintézetek is, melyek tulnyomólag elméleti oktatásra berendezvék.

Ezen fokozatok mellett léteznek még: bizonyos egyes termelési körökre vonatkozó u. n. különleges szakintézetek, ugymint: kertészeti, borászati, juhászati, méhészeti, patkolási, sörgyártási, rétépítészeti s m. eff. iskolák. *)

avagy jószágkormányzó, valamint hogy minden felsőbb intézeti hallgatóból okvetlen igazgatónak, tanárnak vagy szaktudósnak kellend lennie. Itt főkép csak az oktatás iránya és a tanczél vétenek a beosztás alapjáúl.

*) A gazdasági szakoktatás tekintetében is mintaszerű Poroszthonban legteljesebben van kifejtve és képviselve a gazdasági szakintézetek fennebbi tagozása. Van ugyanis Poroszthonban jelenleg: gazdasági főtanintézet 8; ezekből 4 egyetemekbe van kebelezve, 3 egyetemekre támaszkodó gazd. akadémia, 1 önálló gazd. akadémia. — Közép tanintézet (gazdasági) van ott 13; földmives iskola 17. — Az osztrák-magyar birodalom Lajtántúli részein van jelenleg 2 gazd. főtanintézet: Bécsben egy önálló „Hochschule für Bodencultur“, Grátzban egy gazd. szakiskola, kapcsolatban az ottani technikai főintézettel. Gazd. középtanintézet van 9; földmives iskola 24. — Franciaországban van most 3 állami, 1 magán gazd. fels. tanintézet és 42 földmives iskola. — Az egyetemeken és más tanintézeteken felállított egyes gazd. tanszékek (csak Frankthonban jelenleg 18) itt felszámítva nincsenek; ugy a különleges gazd. kertészeti, szőlőszeti s m. eff. szakintézetek sem, melyek kivált Poroszthonban gazdagon vannak képviselve. — A magyar korona területén gazd. főtanintézet avagy akadémia még nincs; közép tanintézet („felsőbb“ czimmel) van 3; közép tanintézet („felsőbb“ czim nélkül) 2, (Kolosmonostor Erdélyben, Körös Horvátországban) és alakulóban (Kassán); földmives iskola van: állami 3, magán 4.

Hogy a hazai gazd. tanügynél célbavett reorganizáció mindjárt kezdetben hamis irányba ne tereltesék, okvetlen szükséges, hogy első sorban megállapítsák:

a) hazánkban minő fokozatbeli gazd. tanintézetek és hol alapítsanak, illetőleg az eddigiek közül melyek alakítsanak át vagy egészítsenek ki, és melyek tartassanak fenn jelen állapotukban;

b) minden egyes tanintézeti fokozatnak minő alap, felszerelés és szervezet adassék.

Ha ezen kérdések előre tisztába hozva és megállapítva nem lesznek, minden további intézkedés csak növelni fogja az eddigi zavart és rendszertelenséget.

2) **Minő fokozatbeli gazd. tanintézetek legyenek nálunk képviselve?** Országunk nagysága-, a földműveléssel foglalkozók tulnyomó száma-, s mezőiparunk oly kiváló jelentőségénél fogva könnyen indokolható: hogy a gazd. szakintézetek mind a három fenn említett kategóriája nálunk képviselve legyen.

A dolog természetében fekszik: hogy, midőn a legfelsőbb tudományos gazd. szakoktatásra egyelőre talán egyetlen tanintézet elégséges fogna lenni; a leendő gyakorló gazdák szakbeli kiképzésére mindenesetre több, és a földművelő nép oktatására legtöbb szakiskola fog szükségeltetni. A számot előre megszabni nem lehet: meghatározza azt idővel a tényleges szükség, a helyes keresztülvitel lehetősége és a rendelkezésre álló anyagi meg szellemi erők mennyisége.

A szakoktatás ügyének nem annyira az intézetek száma vagy czíme, hanem azok felszerelése és életre való kihatása szolgál. Ezen utóbbi irányban kell tehát mindent megmozgatni; nem pedig más új intézeteket állítani, mielőtt még a meglevők kiépítve és sikerökben próbálva lennének.

Minél kevesebb erővel rendelkezünk a szakoktatás körül, annál inkább koncentráljuk azokat kevesebb pontra: ezt javasolja maga a józan ész. — Inkább ne legyenek intézeteink, mint olyanok, melyek a célnak.

kelően nem szolgálnak. A rossz intézet csak a jónak útjában áll: árt az ügynek, kárára van a közönségnek, és rontja a jobb intézetek hitelét.

Azért egyelőre elég leendő egy jeles gazd. akadémia; 2—3 gyakorlati irányú derék gazd. közép tanintézet és mérsékelt számú célirányos földmives meg speciális szakiskola.

3) **Minő helyen állittassanak fel a gazd. szakintézetek?** Bármely gazd. tanintézet sikeres működése- és életrevalóságának biztosítására egyik főkéllék a helynek szerencsés megválasztása. Vannak gazd. tanintézetek, melyek 50 év óta legjobb sikerrel működnek; mások pár évi fennállás után beszünttetettek, vagy ha fenn is tartanak, csak tengődnek: amott a hely tapintatosan lett megválasztva, itt nem.

A hely alkalmas voltának meghatározásánál szem előtt tartandó az illető intézet iránya (fokozata). Más indokok határoznak a felsőbb, ismét mások az alsóbb rangú tanintézetek elhelyezésénél. Amott a tudományos oktatás, emitt a gyakorlati okmutatás és beavatás érdekei veendőek első sorban tekintetbe. — Tevékeny gazdasági élet, változatos termelés, élénk forgalom, egészséges vidék, nagyobb népességi központok közelsége: — im ezek kívánatos viszonyok a helyiség kiszemelésénél.

Gazd. tanintézeteink közt legszerencsésebben van szituálva a magyar-óvári; sokkal kevésbé a debreczeni és a keszthelyi.

Nagyszerű városok legkevésbé alkalmasak gazd. tanintézetek számára — még a legfelsőbbekre sem. A gazdasági kultureszközlésekben szegény, vagy igen egyoldalú termelési viszonyokkal bíró vidékek nem alkalmasak a gyakorlati irányú gazd. közép és alsóbb tanintézetek számára. A speciális gazd. iskolák pedig határozottan csak oda valók, hol az általuk terjesztendő miveleti ág vagy már virágzik, vagy a meglevő feltételek alapján diszlésre biztosan hozható. Például, borászati intézet kifejezett borvidéken létesítendő.

4) **Minő rendszer alkalmaztassék a gazdasági tanintézeteknél — azok fokozata és különleges iránya szerint?** Az alkalmazandó rendszer — a különböző fokozatu gazdasági tanintézeteknél — egyike a legfontosabb, de egyzersmind legnehezebb kérdéseknek a gazdasági tanügy terén. Ez az, mire nézve eddig a szakférfiak közt végleges megállapodás létre nem jöhetett; sőt e téren igen lényeges véleménykülönbség létezik. Ahány ország, annyi-féle rendszer; de azonegy országban is több ilyen van (példa erre Poroszhon); és még legujabban is új rendszerek keletkeztek.

Ezen rendszereket ismernie kell annak, ki gazd. tanintézeteket szervezni vagy reformálni akar — különben tán ott kezd, hol mások már rég elhagyták.

A gazd. tanrendszerek különböznek az egyes tanintézetek fokozata — tehát rendeltetése szerint; de módosulnak még az illető ország felfogása, általános és szakbeli előhaladottsága, nemkülönben a mezőgazdak tudományos készsége és gyakorlati igénylete szerint. Ez magyarázza meg: hogy miért eltérő a francia és belga gazd. tanrendszer a porosz rendszertől, — valamint hogy ez utóbbi miért nem alkalmas a mi egészen eltérő viszonyaink közé.

A hazai gazd. tanintézeteinkre alkalmazandó rendszer olyan legyen, mely támaszkodjék ugy saját, mint más mivel nemzetek e részbeni tapasztalataira; főkép azonban különleges viszonyaink-, szükségleteink- és igényeinkhez alkalmazkodjék.

Hogy ezen tárgyhoz részletesebben szólhassunk, külön-külön kell figyelembe vennünk a gazd. tanintézetek felső, közép és alsó fokát, valamint a specialis iskolát is. — A következőkben tehát e fokozatokkal egyenkint foglalkozunk: kezdve a gazd. szakoktatás legfelsőbb fokánál. *)

*) Nagy szakavatottsággal irt röpirat jelent meg legközelebb e tárgyról ily czim alatt: „Der landwirthschaftliche Unterricht.“ Szerkeszté Dr. H. Settegast, a proskauai gazd. akademia igazgatója.

b. Gazdasági legfelsőbb oktatás.

5) **A gazdasági főtanintézet; — alapítassék-e ilyen Pesten?** A legfelsőbb gazd. szakképzés adatik: vagy önálló gazd. főtanintézeteken (minő péld. legujabban Mailandban és Bécsben állított) vagy gazd. önálló akadémiákon (péld. Hohenheim, Proskau, Gembloux). vagy tudományos egyetemekkel (mint Halléban, Poppelsdorfon és Göttingában) vagy végre műegyetemekkel (mint Zürichben, Grätzban) kapcsolt gazd. szaktanintézeteken.

Nem akarjuk itt kimutatni: hogy melyik felel meg — a fentebbi módozatok közül — legjobban a gazdasági legfelsőbb szakképzés igényeinek. A vélemények e tárgyban még igen elágazók, és a feltétlenül legjobbat nehéz lenne a priori meghatározni: miután itt a különleges igények és az adott viszonyok döntenek leginkább.

Nézetünk e tárgyban az: hogy más főtanintézetekkel (egyetemekkel, polytechnikumokkal) kapcsolt gazdasági tanfolyamoknál a szakoktatás tudományos oldala — kivált a megalapító s némely segédtantárgyakban — egyes jeles tanerők és bő taneszközök tekintetében jobban lehet biztosítva. Önálló tanintézeteken ellenben az egész oktatás több egyöntetűséget nyer, és történhetik szigorubb vonatkozással a gazdasági szakra nézve; valamint hogy a tanulók figyelme más tanszakok által a főczettől kevésbé elvonatik és megoszlik. Továbbá amaz, a szaaoktatás termékenysége- és elevenségére nézve annyira szükséges folytonos utalás a gyakorlati példákra és ténylekre — annál nehezebben vihető keresztül a gazd. legfelsőbb tanintézeteken, minél szorosabb kapcsolatban állanak ezek más főtanintézettel, minél népesebb városok közepepelt működnek, és minél távolabb esnek oly nagyobb birtokoktól, melyek a szakoktatásnak mintegy hátterét, kiegészítő részét és gyakorlati támaszát képezik.

Végre nem hallgathatjuk el, miszerint a nagy városok zaja és szelleme — számos csábjaik és szórakozásaikkal — inkább ártalmas, mint kedvező befolyást gyakorolnak a fiatal tanuló figyelme-, szorgalma-, előmenetele-, de erkölcs- és jellemére nézve is. A gazd. tanulóknak — kit

hivatása jobban az egyszerűbb életmódra s a természet csendes körébe utasít — a nagy városok légköre, nézetünk szerint, kétszeresen kedvezőtlen.

A nevezett okokból (melyekhez még némely másokat is lehetne csatolni) kevésbé tudnók ajánlani: hogy a majdan létesítendő első gazd. főtanintézetünk a fővárosba tétessék és a műegyetemmel kapcsolatba hozassék. Mi azonban ki nem zárja, hogy a műegyetemen gazd. előadások — különös tekintettel műiparosok szükségleteire — valamint eddig, ugy ezentul is ne tartassanak. Sőt igen üdvös lenne, ha a tudomány-egyetemen is alapíttatnék egy rendszer gazdasági tanszék — különleges tekintettel a joghallgatók szükségleteire. És meg vagyunk győződve, hogy ott, hol annyi földbirtokos fia, leendő törvényhozó, ügyvéd, bíró és kamealista nyer kiképeztetést: egy helyesen alkalmazott rövid gazdasági tanfolyam igen üdvös gyümölcsöt teremne — a magán- és a közérdekeknek.

6) **Az oktatás sikerének támaszai és kellékeiről a gazd. főtanintézeteknél.** Azon esetben, midőn a gazd. főtanintézet egy vele kapcsolt gazdasággal nem rendelkezik, legalább kívánatos, hogy gazdaságilag előbbre haladott környékkel birjon, és közvetlen szomszédságában legyen oly nagyobb-szerű — a kor színvonalán álló, lehetőleg sokoldalú és különböző mellékiparüzletekkel ellátott gazdaságoknak, melyek az okszerű gazdálkodás példáját előtűntetve, a tanulóra buzditólag, az oktatásra támogatólag, az előmenetelre termékenyítőleg hathassanak. — Önként értődik, hogy ez esetben az intézetnek elegendő tér, erő és alkalom álljon rendelkezésére: mindazon gazdasági és tudományos kísérletek és okmutatások közvetlen keresztülviteléhez, melyek az oktatás megalapítása és értelmezésére megkívántatnak.

Hogy minden gazd. főtanintézettel egy vegykísérleti, sőt lehetőleg egy gépkísérleti állomás is kapcsolva legyen — ez a mai kor határozott követelménye. Utalunk a mivelt külföld e részbeni példáira. Nálunk e fontos intézményre nézve még csak a magyar-óvári intézetnél történt derekas kezdeményezés.

Hogy az efféle intézetnek a gyakorlati okmutatás, valamint a tudományos oktatásra megkivántató minden kellékekkel (gyűjteményekkel, műhelyekkel s a t.) gazdagon kell felszerelve lennie — önként értetődik.

A legújabb ilyenmü tanintézeteken (Milánó, Bécs, Gembloux) a tantartam 3 évre van határozva, — és ennél kevesebb idő alatt az oktatási célnak eléggé megfelelni nem is lehetséges.

Az oktatást a szaktudomány legfelsőbb színvonalá és az üzlet mostani fejlettsége szerint kellén vezetni: az akadémiai rendes tanulóktól szükségképen egyetem i érettség követelendő. Ha ez nem történik, az akadémia elveszti legfelsőbb szaktanintézeti jellegét, és nem maradhat meg a kor színvonalán — a tudományosság tekintetében.

Az eddigiek természetes folyománya az: hogy a gazd. főtanintézetek t a n á r a i v á csak oly szakférfiak választhatók, kik úgy illető szakmájukban a legfelsőbb képzettségnek biztos tanujeleit adták, mint szakmájuknak a gazd. üzletre való vonatkozását kellőleg méltányolni tudják.

További követelmény ezen tanintézeteknél: a szigorú szaktanrend szer.

Ezen tanintézetek különleges berendezéséről e sorok írójának saját, még eddigelé gyakorlati alkalmazásban nem létező tervezete van, melyet más alkalommal fog részletesebben közzétenni.

c. Gazdasági közép tanintézetek*).

7) A hazai gazd. középfoku (u. n. felsőbb) tanintézetek jelen ferde állása. Egyik legégetőbb szükség a tanügy terén nálunk: a gazd. középfoku tanintézetek reorganizációja — illetőleg a meglevő ilyenmü hazai gazd. tanintézetek kor- és célszerű reformja.

*) Legértékesebb adatokat és utasításokat tartalmaz e rendbeli gazd. tanintézeteink szervezéséhez Hideghéthy Antal ur ma-
radandó becsü műve: „Figyelmeztetések a gazdasági tanintézetek ügyében.“ Pest, 1861.

Hazai gazd. ugynevezett m. kir. felsőbb tanintézetekünk sajátságos helyzetben vannak: rendeltetésre nézve „közép“ tanintézetek, címre nézve „felsőbbek“, lényegre nézve sem amazok, sem emezek. Egyaránt távol állnak a tudományosan magasabb, mint az életrevalóan gyakorlati iránytól és oktatástól: azért sem az egyik, sem a másik czélnak eléggé megfelelni nem képesek.

A hiba nem a tanároktól rejlik, kiket bizonyára a legjobb akarat vezérel és kik közt elismert szakférfiak vannak; sem a kormányban, mely a tanintézeteket tőle telhetőleg támogatja: a baj főoka részint a követett hibás rendszerben, részint a kedvezőtlen helyi viszonyokban keresendő. Amazon könnyebben, ezeken nehezebben segíthető.

Legkedvezőbb helyi körülmények közt működik aránylag a magyar-óvári gazd. fels. tanintézet. Gazdaságilag magasfejlettségű környezete és saját bő felszerelése által (melyhez egy félszázad hozzájárult) jóval meghaladja a többi hazai gazd. felsőbb tanintézeteket.*)

8. A gazd. közép-tanintézetek feladata, és miként legyenek ehhez képest szervezve? Hogy a hazai gazd. ugynevezett felsőbb**) (tényleg középfokú) tanintézetek országos fel-

*) A kolozs-monostori gazd. tanintézetre itt nem történt vonatkozás: ez tényleg középtanintézet és a többi hazai gazd. felsőbb tanintézetektől lényegesen eltérő szervezettel bír.

**) Ezen kérdés: hazai gazd. fels. tanintézeteink az iskolák tagozásánál melyik fokon állanak — már sok vitára, félreértésre és hibás intézkedésre szolgáltatott alkalmat. Pedig a megoldás igen egyszerű, mert természetes. Mihelyt elvben elismerjük, hogy léteznek gazd. főtanintézetek (péld. a bécsi „landw. Hochschule“), vagy akadémiák (péld. Hohenheim, Proszkau sat.) vagy egyetemekkel kapcsolt gazd. felsőbb tanfolyamok: önként értetik, hogy hazai gazd. felsőbb tanintézeteink amazokhoz képest egy fokkal lejjebb állanak; de viszont a földmives és a különleges gazd. tanintézetekhez képest egy fokkal fölebb vannak. A kettő közt tehát a középhelyet foglalják el, következésképp szigorúan és rendszerileg „közép“tanintézetek. De a „felsőbb“ elnevezést mégis annyiból megtarthatják, mennyiben a földmives iskolákhoz képest ugyancsak felsőbb fokon állanak, és ezekhez képest tényleg felsőbb szakképzést adnak. Így tehát bátran megmaradhat az eddig szokásos „felsőbb“ cím; ámbar szigorúan és rend-

adatuknak teljesen megfelelhessenek, arra okvetlenül megkivántatik, hogy:

a) különleges rendeltetésük szigoruan szem előtt tartassék — úgy a kormány, mint az illető tanári testületek által;

b) hogy eme rendeltetéshez szorosán mérve legyen az intézetek szervezete, felszerelése és működése.

A jelenlegi hazai gazd. fels. tanintézetek fő feladata és tulajdonképi rendeltetése: a mezőgazdasági üzletnél alkalmazandó egyéneket (első sorban: leendő gazdatiszteket, bérlőket, középirtokosokat) nehéz és sokoldalú pályájukhoz — gyakorlatilag és elméletileg — alaposan előkészíteni.

A gyakorlati élet érdekei, igényei és szükségletei, mezőiparunk különleges viszonyai és körülményei, — annak mostani nehézségei és fogyatkozásai, — eddigi elmaradottsága és ezentul várható fejlődése, — nemkülönben tanulóink átlagosan gyenge készütsége, nagyobb-részt szorult anyagi helyzete s a mostani körülmények közt szerény kilátása: — egyaránt és főkép figyelembe veendők a szóban forgó tanintézetek miként való szervezésénél.

Ha egyszer a mondottak helyessége teljesen beismertetni fog — a hazai gazd. u. n. fels. tanintézetek mostani szervezete jövőre megtartható nem lesz; hanem pótoltatni fog olyannal, mely a czél-, a kor- és az élet követelményeinek jobban megfelelend.

9. **Az intézeti gazdaság és annak kellékei.** A gazd. középfoku tanintézetek rendeltetésöknél fogva szükségkép támaszkodjanak egy nagyobb birtoktestre, mely egyfelöl a szaktanárok által adandó magyarázatok illusztrációja gyanánt, másfelöl az adandó gyakorlati szemlélet és beavatás alkalmas teréül szolgálhasson.

Ezen gazdaság tapintatos megválasztása-, berendezése és vezetésétől nagyrésztben függ az intézet hirneve és

szereleg csak középfoku tanintézetek maradnak. Ugyanezen alapon megilleti azonban a „felsőbb“ cím a kolos-monostori gazd. tanintézetet is.

maradandósága, valamint az oktatás sikere és hatása. Sajnos, hogy ezen annyira lényeges körülményre hazai gazd. fels. tanintézeteink megalapításánál — illetőleg azok helyének kiszemelésénél elég tekintet nem vétetett. Ugy Keszthelyen, mint Debreczenben az u. n. intézeti gazdaságnál a cél tévesztve van. Amott csekély terjedelme, silány földje és szerencsétlen alakzata, — az utóbbinál az intézettől való nagy távolság — oly hiányok, melyek az intézeti gazdaságnak azon célra, melyre az rendelve van, kellő alkalmazhatását csaknem lehetetlenné teszik.

Az intézeti gazdaság oly viszonyban áll a gazd. tanintézethez, mint a természettani gyűjteménytár a fizikai, vagy a vegyműhely a vegytani oktatáshoz. Lehet-e természettan, vegytan vagy iparműtanból sikeres oktatást adni — ott, hol ama tanszakok gyűjteményei, illetőleg műhelyei tökéletlenül felszerelvek, vagy oly távol elhelyezvék, hogy az oktatásnál — akkor, midőn reájok szükség van — nem használhatók? — Pedig így áll a dolog az intézeti gazdasággal Keszthelyen és Debreczenben; sajnos, csak valamivel jobban Kolosmonostoron; míg aránylag legjobban M.-Óvárott.)*

Nézzük e tekintetben a hirneves hohenheimi, proskau-i, weihenstephani, liebwerdai, gemblouxi intézeteket; vagy a kisebbek közül a körösit (Horvátországban), a grossaut (Alsó-Ausztriában): mindenütt azt fogjuk találni, hogy az intézet a hozzá tartozó gazdaság keblében fekszik, és a gazdaság maga egy aránylag célirányos birtoktestet képez, melynek oly berendezés adható, minő a tanügyi célnak legjobban megfelel és annak legsikeresebben szolgál.

Tökéletesen célirányosnak egy gazd. tanintézet támogatására csak oly gazdaságot lehet nevezni: mely nagysága, alakja, fekvése és talajminősége mellett oly okszerű, sikeres és változatos üzletre alapot szolgáltat, mely

*) Hogy ezt az érdeklött közönség is méltányolja — világosan mutatja a debreczeni és keszthelyi gazd. tanintézetek hallgatóinak a m.-óváriakhoz képest állandóan csekély sőt hanyatló száma.

üzlet nem csak az adott viszonyok közt követésre méltó mintaképpül szolgálhat, hanem — mennyire csak lehet — kebelében a mezőipar minél több ágát, a termelés minél több változmányát foglalhassa; egyszersmind pedig több rendbeli gazd. mellék iparág sikeres befogadásához és keresztülviteléhez alkalmas legyen.

Egy rendszeres és valódi intézeti gazdaságnak olyan-
nak kell lenni, hogy abban a tanuló az évszakhoz ké-
pest minden gazd. művelettel megismerkedhessék; hogy
abban minden (az illető országban fontossággal bíró) ter-
melési ággal és czéllal találkozhassék; hogy egy terje-
delmes gazdaság minden kellékei-, erői- és tényezőivel
legközelebbbről megbarátkozzék; hogy mindezeket ne csak
egyszer-kétszer lássa, (pl. a most pótlék gyanánt szolgáló
u. n. kirándulások alkalmával) hanem folyton figyelemmel
kísérje: alapjokban, összefüggésekben, kedvező és ked-
vezőtlen körülmények közt, valamint végleges eredmé-
nyükben észlelhesse; de egyszersmind alkalmat találjon;
magának ott gyakorlati készséget is szerezni, oly mér-
tékben, minőben ez a néhány évre terjedő intézetbeli
szakoktatásnál lehetséges.

10. A „gyakorlati“ oktatás a középfokú tanintézeteken.

Nem tagadjuk mi azt, hogy a gazdaság gyakorlati olda-
lával ne lehessen az intézeten kívül is megismerkedni:
ha erre (a mi azonban ritkaság) kedvező alkalom van.
Ily kedvező alkalom létesítéséhez azonban feltétlenül
megkívánatik: egyfelől egy czélszerűen berendezett, gaz-
dagon felszerelt, ügyesen vezetett — főleg pedig sokol-
dalú, tehát elég tanulságos és sikeres nagyobb gazdaság;
másfelől egy értelmes, alaposan kiképzett gazdasági
vezető, kinek egyuttal kedve, ideje és képessége is le-
gyen — a vezetésére bizott kezdő-gazdákat a gyakorlat
sokoldalu viszonyai- és miveleteivel megismertetni.

Miután ezen — az elméleti oktatás támogatása-,
kiegészítése- és gyümölcsözővé tételére annyira szükséges
gyakorlati megbarátkozás és beavatás egyes magángazda-
ságokban — a fentebb kimutatott kívánalmak ritka esetben

együttléte miatt — nagyon neheztive van: azon nézetben vagyunk, hogy ezen részét a gazd. szakoktatásnak ma g á b a n a z i n t é z e t e k k ö r é b e n kell megadni. És hogy az tényleg létesíthető is — az ily alapra fektetett gazd. tanintézetek száma, kora és látogatottsága legjobban bizonyítja. — Utalunk a szépen megindult kolosmonostori gazd. tanintézetre.

Nem mellőzhetjük azonban e helyen, a sokak által osztott és ellenünk már más alkalommal is fegyverkép használt ama vélemény ellen nyilatkozni: mintha a gazd. felsőbb (illetőleg közép) tanintézetek feladata lenne: „gyakorlatra oktatni“. Ez feladata lehet az u. n. földmives iskoláknak, a tulajdonképi speciális intézeteknek, egyik-másik tekintetben a felsőbb tanintézeteknek is pl. a vegyműhelyben, a technológiumban, a gépek kezelése körül, a rajzban, a földmérésben: — de nem a széles értelemben vett gazdasági gyakorlatban.

Alapos és kimerítő oktatást a gyakorlatban csak a gyakorlati élet iskolája — évek hosszú során át adhat.

Ha mégis a gyakorlatot is az oktatásnál hangsúlyozzuk; ha ennek nagy fontosságot és üdvös befolyást tulajdonítunk; ha terjedelmes és gazdagon felszerelt birtokot mint valódi oktatási eszközt igénylünk: ezt csak oly értelemben vehetjük, mint a gyűjteménytárakat és az illető gyakorlatokat a többi tudományos szakoknál. Ha a vegytannál kívánjuk, hogy a tanuló mindazon anyagokat szemléletből ismerje, melyek e tan körébe tartoznak, és mindazon készülékekkel elbánni tudjon, melyek a vegyészek által használtatnak: igen természetes, hogy a gazdasági szaktanok körébe tartozó tárgyak és kellékekre nézve sem kívánhatunk kevesebbet — egy gazd. szaktanintézetnél.

Hogy a gazdálkodást „csupán a katedráról nyert oktatás után“ lehessen megtanulni, — vagy hogy a gazdasági üzlet tanáinak megértéséhez, sikeres magyarázatához — folytonos utalás a gyakorlat sokoldalú tüneményei-, tényezői-, műveletei- s eredményeire nézve szükséges ne lenne: azt elhinni is nehéz, de bebizonyítani sem lehet.

Azt igenis nem tagadjuk, hogy a mi in theoria helyes elvünknek sikeres alkalmazása sok nehézségbe ütközik, nagy áldozatokkal és erőmegfeszítéssel jár; sőt igen jól tudjuk, hogy az ellenkező jellegű intézetek felállítása és vezetése — olcsóbb is, kényelmesebb is. Léteznek is ily intézetek a legujabb dátummal; de hogy ezek fognak-e oly kort elérni, minőre a gyakorlati irányu régibb intézetek már is utalhatnak — ez oly kérdés, melyre csak a jövő adhat feleletet.

Különben ezen utóbbi u. n. theoretikus gazd. közép tanintézetek jogosultságát és életrevalóságát sem akarjuk feltétlenül tagadni — bizonyos viszonyok közt, minők Északnémethon egyes vidékein találhatók, vagy például a mödlingi ilyféle intézetnél is léteznek.

II. A tantartam a gazd. középtanintézeteknél. Egy lényeges és nagy következményű mozzanat a gazd. közép tanintézeteknél a tantartam. Ez nálunk jelenleg 2 év; holott a külhoni hasonirányu tanintézeteknél majd kivétel nélkül 3 év. Ez utóbbi tartam a helyesebb. Mert ugy a gazd. üzlet gyakorlata, mint az arra befolyásos tudományok az utóbbi évtizedek alatt oly kifejlődést és terjedelmet nyertek, miszerint azok megismertetésére 2 év többé nem elegendő. Ennyi időt igényeltek a tanfolyamok már ama gazd. tanintézeteknél, melyek Thaer korában e század első harmadában felállítva lettek. Azóta óriási haladás történt a mezőipar tudományos és gyakorlati terén, és iskoláink most is csak 2 éves tanfolyamra legyenek berendezve?

Egy igen tekintélyes tanférfi, Dr. Gohren, a mödlingi gazd. tanintézet igazgatója, 4 évre kívánná a gazd. felsőbb tanintézetek tantartamát kiterjeszteni. És ez (ha könnyebben kivihető lenne) bizonyára sem az üzletnek, sem az egyes tanulónak kárára nem válnék.

Csak midőn a tanszak legalább 3 éves, lehet a gyakorlati és a tudományos oktatást helyesen beosztani; a gazdasági alap-, szak-, és segédtudományokat kellő terjedelemben és természetszerű sorozatban előadni.

Csak ezen tantartam mellett lehetne elérni azt is, hogy a tanulók lehetőleg egyenlő készséggel lépjenek be a s z a k-tanfolyamba, és nem léteznék e tekintetben oly nagy és káros különbség, minő jelenlegi rendszerünk mellett sajnosan és a sikeres tanulás érezhető kárára tapasztalható.

Az intézeten kívüli u. n. gyakorlati előév a 3 éves tantartam mellett feleslegessé válnék, mert a gyakorlatba való bevezetés magában az intézetben történnék; és ezáltal megszűnnék egy oly intézmény, (értjük az egy éves elő-prakszist) mely sok visszaélésre szolgáltat alkalmat, a tanulónak csak kevés esetben hoz hasznot, legtöbbnyire egy drága év elvesztésével jár.

12. A felvételi feltételek a középtanintézeteknél. A felvételi feltételek — az ajánlott 3 éves tanfolyam elfogadása mellett — a gazd. középtanintézeteknél az eddigieknél mérsékeltebbek lehetnének és leszállíthatók volnának — miként ez a legtöbb külhoni újabb gazd. intézeten szokásos — a 16 éves korra, és a végzett algymnasium-, alreálra vagy polgári iskolára.

Ez esetben a gazd. közép*) tanintézet látogatása a szellemileg és anyagilag kevésbé tehető fiatalokra nézve is jobban lehetővé tétetnék, és ezek a mostani felvételi feltételekhez képest (azok s z i g o r u megtartását szem előtt tartva!) nem csak egy évvel előbb, de jövő foglalkozásukra nézve bizonyára alaposabban elkészülve befejeznék tanulmányaikat.

Egy egész év megnyerése, az azzal járó költségek megkimélése — minden veszteség nélkül a jövőre, sőt határozott nyereséggel a s z a k r a nézve: ezek bizonyára nyomós indokok a mostani korban; — és annál nyomósabbak, ha tekintetbe vétetik, hogy a képzett szegényebb sorsu gazdára nézve általában mily nehéz jövő vár, és a gazd. intézetet végzett ifjakat mily szerény kilátás kecsegteti. A tanulmányozást tehát számukra, mennyire csak lehet, könnyíteni, nem pedig nehezíteni kell.

*) Egyszer mindenkorra legyen mondva, hogy a hazai u. n. felsőbb gazd. tanintézeteket is ide értjük.

13. **A vizsgák, bizonyítványok, és a fegyelem a gazd. közpéptanintézeteknél.** A vizsgák és u. n. ismétlések módjának meghatározása, — az egész tananyag beosztása, — az egyes tantárgyak körülírása és egymással viszonyba hozatalában, — nemkülönben a bizonyítványok kiállítása és kiosztásában célirányos reformokról, kívánatos egyöntetüségről és minden esetre határozott megállapodásról kellene gondoskodni — a hazai gazd. közpéptanintézeteknél.

Mindezeket itt csak röviden jelezni óhajtottuk — anélkül, hogy ez alkalommal bővebb fejtegetésekbe vagy indokolásba bocsátkozni időszerűnek tartanók.

Ide tartozik végre az iskolai fegyelem kérdése is, mely bizonyára nem közömbös körülmény; mert sok tekintetben nem csak a tanulmányozás sikere-, de a tanuló jövőjére is mélyen ható befolyással van. Azért nagyon kívánatos, hogy illetékes szakférfiak e fontos tárgy feletti tapasztalataikat közöljék és célra vezető javaslatokat tegyenek.

A mostani fiatalság nagyobb része mindinkább sóvárog kártékony és időelőtti függetlenség után: — számos, korához és körülményeihez nemillő megszokások (dohányzás, borivás stb.) rabjává válik, a kitartó munkásságot kerüli, a vallás és erkölcs törvényeit könnyű vállra veszi, a pénzzel tékozlóan bánik, testi lelki erőit oktan és kicsapongó életmód által idő előtt megbénítja.

Ezek oly jelenségek, melyek előtt szemet hunyni nem szabad — sem a kormánynak, sem az illető tanférfiaknak. Itt a szükséges szigorót idegenkedni nem célszerű: mert az erkölcs fölebb áll a tudománynál; az üdvösmegszokás szükségesebb a szakbeli ügyességnél; a munkásság és takarékoság szükségesebb tulajdon; mint a legnagyobb genialitás; és a megörzött testi erő alapja a lélek józan és kitartó munkásságának.

Biztos tudomásunk van róla, hogy a francia, belga, de kivált az angol gazd. tanintézeteknél a tanodai fegye-

lem igen szigorú, és oly mérvű szabadság, mint nálunk, ott hallatlan dolog. *)

d. Alsóbb szakbeli oktatás**)

14. A földmives iskolák. Az eddigi jelenségek után talán szabad következtetni: hogy a földmives iskolák korszerűsége is nálunk nem sokára bekövetkezik. A szakoktatás szükségének érzete bár lassan, de folyton terjed a földmivelő osztályok között is. Fennálló földmives iskoláink nem üresek többé; évről évre jobban népesednek: ez világosan oda mutat, hogy nagyobb számban kell ilyeneket felállítani és a meglévőket fokozatosan fejleszteni.

Hogy pedig a jövőben felállítandó földmives iskolák kellő látogatását eleve biztosítsuk: adjunk nekik oly szervezetet, mely mellett kisebb földbirtokosaink serdülő fiaikat készséggel bocsássák ezen iskolákba. Erre pedig nézetünk szerint ösztönözve lesznek:

a) ha a nevezett intézetek valóban „gyakorlati“ irányu, hasznos és életrevaló intézetek leendenek;

b) ha a szülékre nézve tetemes költséget nem igényelnek; sőt

c) azon veszteség, melyet a földmivelő az által szenved, hogy fiát már munkaképes korban nélkülözni kénytelen, más oldalról pótolva lesz.

Mind ezen kellékeknek aránylag legjobban megfelel a francia „ferme-école“ rendszer, mely 50 évet meghaladó fennállása óta helyesnek és életrevalónak bizonyult.

*) A közép-foku gazd. tanintézetekről itt mondottakat bővebben kifejtettük egy külön röpiratban, mely 1870. évben ily cím alatt megjelent: „A hazai gazdasági felsőbb tanintézetek szervezésének kérdéséhez.“ Kapható e sorok írójánál Keszthelyen. Ára 40 kr.

***) Igen becses és figyelemre méltó anyagot szolgáltatnak a gazd. alsóbb szakoktatás terjesztésére hazánkban azon tanulmányok és indítványok, melyeket Molnár Aladár ur ily című munkájában: „Gazdasági népoktatás a hazában és külföldön“ összefoglalt.

Ezen rendszer alapján Franciaországban jelenleg 42 földmives iskola létezik, melyek az országnak eddig már 6000 alkalmas egyént szolgáltatnak. *)

Ezen rendszer az államra nézve aránylag legkevesebb áldozattal és megterhelhetéssel jár. De hogy sikert hozzon: az állam részéről folytonos és szigorú ellenőrzést igényel.

Leírni részletesen e rendszert — jelenleg nem akarjuk; az illetékes szakférfiak előtt amugy sem ismeretlen. Kodolányi Antal ur néhány év előtt — terjedelmesebb ismertetés mellett — szintén e rendszert ajánlotta a jövőre létesítendő földmives iskoláink számára.

15. Különleges gazd. ágakra vonatkozó szakiskolák.

Különleges szakintézetek, u. m. borászati, kertészeti, méhészeti, selymészeti, rétépítészeti s eff. iskolák — a szükséghez képest mielőbb állíttassanak fel.

Hogy ezek virágozzanak és hassanak — nélkülözhetlen szükség: a) azok élére alapos szakférfiakat állítani; b) oly vidéken létesíteni, hol a népesség az illető szakra nézve az okulás fontosságát és szükséges voltát érzi, tehát méltányolja és c) oly helyen, mely az oktatásra, kivált pedig az itt legelső sorba állítandó gyakorlati beavatásra tért, bő eszközöket és legjobb alkalmat szolgáltat.

Hogy mily jelentőségök lehet az ily intézeteknek, utalunk csupán a klosterneuburgi borászati, a görzi selymészeti és a reutlingeni gyümölcsészeti intézetekre. Noha mind három újabb időben és szerény kezdeményezésen alakult — jelenleg világhírű intézetekké váltak.

16. Vándortanítók intézménye; folytatólagos, téli, esti, vasárnapi szakoktatás; néptanítók gazd. tanfolyamai. Hogy a gazd. ismereteknek a földnép közti terjesztésére: a vándortanítók intézménye, a folytatólagos iskolák, a téli, esti, vasárnapi szakoktatás, nemkülönben a néptanítók számára czélszerűen berendezett gazdasági — vagy csak kertészeti, méhészeti tanfolyamok üdvös befolyással vannak: ez több helyen szerzett tapasztalás által bebizonyult tény. E fontos intéz-

*) A franciaországi földmívelési ministerium hivatalos jelentése szerint.

ményeknek szintén már mutatkoznak nálunk kezdeményei, melyek szakszerű ápolás, vezetés és kellő támogatás mellett idővel sikerdús oktatási és ismeretterjesztő tényezőkké válhatnak.

Hogy ez ügyben nálunk eddig több nem történt, annak ismeretes okai vannak: ilyenek első sorban: a hiányzó fogékonyság; másodikban: gazdasági egyleteink tengése; harmadikban: anyagi és szellemi erők hiánya. Reméljük, hogy ezen okok mielőbb szünni — és azon arányban a nép szakoktatásának ügye gyarapodni fog.

e. A gazdasági oktatásra vonatkozó általános mozzanatok és intézmények.

17. Fontossága a gazd. tanintézet oly berendezésének, miszerint az több rendbeli szakcélznak szolgálhasson. Bár-mely gazd. tanintézet kihatása nagymértékben fokoztatik oly berendezés által: ha ugyan azon intézet keretén belül — többféle fokozatu gazd. szakoktatás (pl. felsőbb és alsóbb irányu képzés), vagy pedig több különböző gazd. szakban (földmívelés, kertészet, borászatban), avagy talán némely a gazdasággal rokon és közelálló üzletekben is (mellék-iparágakban; erdészetben, állatgyógyászatban s eff.) szakszerű és kimerítő oktatás adatik.

Hogy ez lehetséges és sikerrel kivihető, mutatja többi közt Hohenheim, (mely gazdászati, erdészeti, kertészeti; felsőbb és alsóbb irányu szakintézet); Weihestefan, (gazdasági és sörgyártási tanfolyammal); Mödling (gazdasági, kertészeti, sörgyártási, szeszgyártási tanszakkokkal); Lieberwerda (gazdasági és gazd. technologiai kurzussal); Körös, Horvátországban — gazdasági és erdészeti felsőbb és alsóbb oktatással.

Ezen elv célirányos keresztülvitele igen gazdag eredményeket hozhat, és nagymértékben arra szolgálhat: egyes jeles tanerőket és kedvező helyi viszonyokat, valamint a tanintézet költséges felszerelését minél jobban és szélesebben értékesíteni, ez által a kiadásokban meg-

takarítani, és az intézet hatását nem csak befelé fokozni, hanem kifelé is tágasbitani, egyuttal tekintélyét emelni.

Ezen elvnek — mely nem más, mint az erők központosítása, egyesítése és helyes felhasználásának elve — a gazdasági tanintézetek minden fokozatánál lehet a körülményekhez képest czélszerű és hatályos modorban eleget tenni. Annak tekintetbe vétele s alkalmazása pedig éppen a hazai gazd. tanintézeteknél annál fontosabb és sürgetőbb, minél inkább vagyunk, kezdetleges állapotainknál fogva, a meglevő anyagi és szellemi erők lehető legteljesebb kihasználására utalva.

Hogy ezen elvet miként lehetne a különböző foku gazd. tanintézeteknél gyakorlatilag keresztülvezetni — arról csak az egyes intézetek különleges tanszervezetének speciális tárgyalásánál lehet bővebben említés.

18. **A gazdasági szaktanárok képeztetése, díjazása; a tanárképesítő vizsga.** Hogy a gazd. tanügy minél teljesebb sikert eredményezzen, erre egyik legfőbb tényező: a v a t o t t t a n e r ö k a l k a l m z á s a. De hogy ilyeneket alkalmazni lehessen, szükséges őket előbb megnyerni, illetőleg képeztetni. És hogy derék szakférfiakat a tanügy számára megnyerni, meg a mi fő — megtartani is lehessen: őket illően díjazni, megfelelő rangba helyezni és jövőjüket biztosítani kell.

Tehát a gazd. tanügyhöz megkívántató különböző fokozatu és szakmájú tanerőket a szükséghez képest alaposan és szakszerűen képeztetni; fontos állásukhoz illően díjazni és állítani; messze kiható tevékenységükben folyton támogatni és buzdítani; további kiképeztetésükre minden megkívántató alkalmat és segédeszközt nyújtani; végre ismereteik- és tapasztalataikat minél több oldaluan (oktatás, irodalom és gyakorlat terén) a közös okulásra és érdekekben felhasználni kell.

Csak mindezek foganatosítása mellett lesz lehetséges — a tanügy teljes eredményének biztosítása czéljából — a legjelesebb szakférfiakat megnyerni; illetőleg azokból, kik ily állásokra jelentkeznek, csupán a jelesebbeket kiválasztani és alkalmazni.

A legszigorubb kiválasztás a jelentkezők közül — a tanügy sikerének egyik fő feltétele. De ennek csak akkor lehetséges megfelelni, midőn a tanárok fizetése az idők és az élet jelen igényeihez, valamint a tanároknál követelt szellemi töke nagyságához helyesen mérve van. E nélkül ugyancsak kevés lesz azok száma, kik közül szigoruan választani lehessen. *)

A tanári állásra szükséges képesítésnek kellő megbíralására egyik fő mód a tanárképesítő vizsga. Nem ismerünk okot, hogy ezen legtermészetesebb és más rendű tanintézeteknél is gyakorlatban levő intézmény miért ne hozassék alkalmazásba a gazd. tanároknál is?

*) A gazdasági tanintézeteknél alkalmazott tanszemélyzet rangfokozata, fizetése, járulékai és nyugdíjazásának szabályozására nézve következő indítványt terjesztettem fel f. évi augusztus hóban a m. k. közigazgatási ministeriumhoz. Megjegyzendő, miszerint az alábbiakban csak a gazd. közép (hazai „felsőbb“) tanintézetek tanszemélyzete van értve. Ezeknél megkülönböztendő: I. állások:

- a. igazgató,
- b. rendes tanárok,
- c. rendkívüli tanárok, -- péld. erdészetre, gazd. jogra;
- d. segédtanárok,
- e. tanár segítők,
- f. tanítók, -- péld. kertészetre;
- g. hivatalbeli tisztek, -- péld. az intézeti gazdaság vagy pénztár kezelésére.

II. A rangosztály és fizetésre nézve indítványoztatik:

- a. az igazgatónál VI rangosztály, évi 2500 frt. fizetéssel;
 - b. a rend. tanároknál VII „ „ 1500 „ „
 - c. a rendkívüli „ VII „ „ 1000-1200 „ „
 - d. a segédtanárok } VIII rangosztály és évi 800-1000 frt
 - tanítók és } fizetéssel.
 - e. tanári segítőknel } 600-800 „
- fizetéssel.

III. Az a.-tól d.-ig kitett évi rendes fizetésekhez minden öt évi szolgálat után 10°/₁₀-os járulék indítványoztatik.

IV. Lakpénz gyanánt a helyiséghez mért száztóliás pótlék az évi fizetés után.

V. Nyugdíj képe: 30 szolgálati év után az egész fizetés

- 15 „ „ „ a fél „
- 10 „ „ „ a harmad „

Önként értetődik, hogy felsőbb intézeteken, pl. állatgyógyintézeteken, technikán, egyetemeken és államvizsgáknál nyert oklevelek (nem végbizonyítvány!) a tanári vizsga elméleti részét pótolhatják.

A gyakorlati vagy szakirodalmi téren kitünő eredményeket kivívott egyes szakférfiak ezen vizsga alól szintén felmenthetők.

A tanári vizsgák közelebbi meghatározása az e tekintetben külföldön alkalmazásban levő mód szerint lenne foganatosítható.

19. A tanársegédek intézménye. Az előadási képesség.

A tudás és a tanítás közt nagy különbség van. Valaki lehet kitünő szaktudós, de igen gyenge tanár és viszont. Mert a tanári képességre a szakismeret csak az egyik, jóllehet első feltétel: további feltételek azonban a természetes hivatás és képesség, a hajlam és a gyakorlat. Ez utóbbi teszi itt is a mestert. A természetes rend az: hogy mielőtt mesterré avattatnánk, kell hogy inasok legyünk.

Igy van ez a tanári pályánál is. Itt is az előadási kellő képességet csak előleges hosszabb gyakorlat által lehet megszerezni: a kevéssel és könnyebbel kezdve, hogy utóbb a többre és nehezebbre átmehessünk. A leendő tanár kezdje pályáját mint tanársegéd: részint hogy szakmájában még alaposabban kiképződjék; főleg azonban hogy az előadás nehézségeihez fokozatosan szokják, s a tanítás modorával, fortélyaival öngyakorlatilag megbarátkozzék.

A tanársegédek intézménye, mint a jövődöbeli avott tanárok természetszerű iskolája, minden illetőknek melegen figyelmükbe ajánltatik.

Különben, a tanársegédi működés nem csupán üdvös gyakorlati tételül szolgál a tanárjelölteknek: hanem nekik jó eleve megnyugtató, illetőleg biztos újmutató is adhat arra nézve, vajon a nehéz tanári pályára bírnak-e valódi benső hivatással, a természettől nyert képességgel, megfelelő szóbeli könnyűséggel s a vonzó előadás adományával.

Ez utóbbi sokkal fontosabb körülmény, mint so-

kan hinni hajlandók. A kellemes hanglejtés, a könnyedség, az elevenség, a fantázia, a humor, a lelkesültség, a meggyerő modor : oly tulajdonok a tanárnál, melyek az iskolában többet lendítenek a legmélyebb tudománynál és a leggazdagabb tapasztalásnál. A legtudósabb de száraz, pedans tanár talán álomba ringatja a hallgatót; holott a kevésbé mély tudományú, de kellemes előadásu tanár fogékony elmékre talál: hallgatóiban kedvet ébreszt; lelkesedést szül és további tanulmányozásra buzdít.

Igen sokat lehetne még e tárgyról írni; de nem tarijuk szükségesnek; mert a ki csak valaha iskolába járt, öröm- és hálával emlékszik egyes tanáraira, valamint borzalommal másokra, kiknek óráit végig ásította.

20. Tankönyvek a gazdasági szakoktatáshoz. Fontos körülmény a gazd. szakoktatás foganatára nézve a megkívántató jó tankönyvek létezése. Ezek hatalmas támaszai a tanításnak: lényeges szolgálatot tevének úgy a tanárnak, mint a tanulóknak. Segítségükkel a tanítás és tanulás könnyebb, gyorsabb- és biztosabbá tétetik.

Midőn pár év előtt a gazd. szakoktatást magyar tanintézeteinken megkezdettük, alig volt egyetlen gazd. szaktankönyvünk. Azóta létrejött — hála némely tanárok ügybuzgóságának és a közigazgatási magy. kir. ministerium támogatásának — néhány jó tankönyv. Létrejönne bizonyára több is, ha a magyar gazdaközönség oly mértékben pártolná a szakirodalmat, a minő arányban ez képes a gyakorlat embereinek szolgálata és használatára lenni. — Sajnos, itt a jobb jövőnek még csak elében nézünk; beérve a mostoha jelennek; de el nem csüggedve abbéli törekvésünkben: az okszerű gazdálkodás elveit és tanait a gazdaság minden ágaiban leírni s úgy növelni dékeink, mint a nagy közönség számára hasznos könyvek alakjában kibocsátani.

Támogassa, buzdítsa a magyar kormány a szakférfiak ebbéli közhasznú törekvéseit jövőre is oly liberalitással, mint jelenleg történik; a nagy közönség pedig méltassa azt jobban, mint eddig tapasztaltuk.

21. Tanügyi értekezletek. Hogy a gazd. szakoktatás a tőle várt sikert minél teljesebben meghozza, arra továbbá megkívántatik: hogy ez ügy netaláni hiányai és fogyatkozásai, valamint ezek pótlása- és orvoslására alkalmazandó eszközök és módok mielőbb mindazok által megvitassanak, kik hivatvák és képesítvék ez irányban tanácsot és orvoslást nyújtani.

De valjon ki van jobban képesítve a gazdasági tanügy hiányait felderíteni, és kívánalmait kifejezni, mint azok, kik e téren mint tanárok működnek? Azért először is ezek maguk az ügy érdekében erkölcsileg kötelezvék: e téren tapasztalataik- és javaslataikat megfelelő módon nyilvánítani, s az ügynek bátor, avatott harczosai gyanánt feltépni. De más oldalról igen melegen ajánljuk a m. kir. földmiv., ipar- és kereskedelmi ministeriumnek: miszerint a gazd. tanintézetek e téren tapasztaltabb tanárait és igazgatóit legalább minden évben egyszer közös értekezleire összehívja: hogy ott részint óhajtásaik- és kívánalmaiknak kifejezést adhassanak, részint a tanügy terén szerzett tapasztalataikat kicserélhessék és kölcsönös eszmecsere útján nézeteiket tisztázhassák; de egyuttal a gazd. szakoktatásnál is megkívántató rendszeresség, egység és összhangzat mielőbbi létesítéséhez közreműködjenek és ezeknek majdán fentartása felett örködjenek.

Eddig csupán egyetlen ily értekezellet tartatott: ne maradjon az egy elszigetelt kezdemény!

Időszerűnek tartanók továbbá, ha a hazai gazd. tanintézetek tanártestületei egymással bizonyos szellemi összeköttetésbe lépnének — mely eddig, sajnos, teljesen hiányzik. — Ezen kapocsnak látható kifejezést és nagyobb fogamatot az által lehetne adni, ha a tanárok évenként egyszer — felváltva más-más gazd. tanintézet székhelyén — összejönnének: eszméket cserélni, egymáshoz közelelni s tömörülni — a maguk és a tanügy érdekében. Ajánlom ezen javaslatot a kartárs urak szíves figyelmébe.

22. Összhangzás és kollegiális szellem a tanári testületekben. Hivatalos utasítások. A gazd. tanintézetek sikeres működésének egyik további feltétele: az összhangzat

és kartársi jó szellem az illető tanári testületek tagjai közt. Ama összhangzat és jó szellem megbomlására vezethet többi között az, ha a tanári testület egyes tagjainak hatásköre és kötelességei, valamint egymáshoz való hivatalos viszonya kellőleg szabályozva, meghatározva nincs. —

E tekintetben jelenleg még itt-ott érezhető hiányok léteznek, a melyeken czélszerűen szerkesztendő hivatalbeli utasítások által kellene mielőbb segíteni.

Legyenek ezen utasítások liberálisok azon határig, meddig azt a tanintézet rendeltetése és az oktatás érdeke megengedi; de legyenek szigorúak oly mértékig, mint azt egyfelől a méltányosság, másfelől az igazgató és egyes tanárok hivatalos állása és tekintélye igénylik.

23. Közreműködés a gazdasági tanügy céljaihoz: az ország, a kormány és a közönség részéről. A hazai gazd. tanügy egészséges fejlődésére és sikerdus kihatására nem elegendő csak a rendszeres megalapítás, a szakszerű berendezés, a kellő felszerelés anyagi kellékekkel és szellemi erővel; hanem kívánatik továbbá célravezető közreműködés egyfelől az ország, másfelől a kormány, de még a nagy közönség részéről is.

Az ország hivatva van, a gazd. tanügy kiadó támogatása és erőteljes fejlesztésére mindazon áldozatokat s anyagi segédeszközöket szolgáltatni, melyek nélkül e nagymérvű hatásra hivatott intézmény csak félig való tengésben maradhat, de rendeltetéséhez mért mély befolyást a mezőiparra gyakorolni képtelen.

A kormány nemes hivatása: szakszerűen vezényelni a gazd. tanügyet, és szigorúan ellenőrizni az e körben működő tanintézeteket és tanerőket; egyszersmind erőlyesen és szigorú következetességgel képviselni, támogatni a tanügy érdekeit az országos képviselőlet előtt; végre arról gondoskodni, hogy a gazd. tanintézetek a gyakorlati élet érdekeivel és a kor haladásával mindig párhuzamos irány- és arányban tovább fejlődjenek.

A közönség pedig saját érdekében van felhiva: nem csak tudomást venni a gazd. tanintézetek létezéséről és szer-

vezetéről: hanem folytonos éberséggel kísérni azok eredményét és mintegy ellenőrizni azok működését. — Az országos intézetek az országos polgárok költségén és érdekében vannak felállítva, tehát minden egyes polgár joga és érdeke: ezen országos intézményről s annak kihatásáról tudomást is szerezni. Ha ez intézetek jók — azok méltánylása és igénybe vétele annál inkább nagyobbodni fog; ha rosszak — van alkalom ellenök felszólalni és javításukat sürgetni.

Tehát t ö b b érdekeltséget kérünk a gazd. tanügy iránt a nagy közönségrészéről; meg lévén győződve, hogy amely arányban ez érdekeltség növekszik, fog emelkedni a tanintézetek értéke és eredménye is.

24. A gazdasági tanügy legfelsőbb vezénylese és ellenőrzése; gazd. tanügyi szakosztály. Hogy a gazd. tanügynek a kormány részéről szükséges vezénylese, ellenőrzése és képviseltetése ama szakszerűséggel, szigorral, erélylyel és következetességgel, de mi fő — ama sikerrel történhessék, mely nélkül a tanügy mintegy magára hagyatva csak pangani fog és legfőlebb feles eredménnyel működni képes: — arra mellőzhetlenül megkivántatik, hogy azon miniszterium keblében, melyre a gazd. tanügy vezetése bizva van vagy bizva leendő — illetékes szakférfiakból alkotott osztály szerveztessék, melynek kizárólagos vagy főfeladata legyen: a gazd. tanügyet vezényelni, fejleszteni, ellenőrizni, képviselni és támogatni.

Ha el van ismerve, hogy bármely ügykörben csak illetékes férfiak működhetnek és lendíthetnek sikeresen; úgy nem látható át, miért tenne e szabály alól éppen a gazd. tanügy kivételt? Részünkről sohasem lennénk hajlandók, e kivételt megengedni; de legkevésbé nem hazánkban, hol a gazd. tanügy egyik elsörendü kérdés, és legkevésbé nem jelenleg, midön ezen fontos országos ügy még csak első — tehát némileg chaotikus fejlődésében van. Ezen ügy legfelsőbb vezetésében speciális szakismeretekre és közvetlen tapasztalatokra van szükség, melyek egyedül biztosíthatják a rendszeres eljárást, a szakszerű vezénylest, a szigorú ellenőrzést, a kellő

képviseltetést, a korszerű fejlesztést és az erélyes, következetes támogatást.

Ebbeli meggyőződésünknek minden körülmények közt kifejezést adni, ha szükség — azt bővebben indokolni készek vagyunk.

25. A gazdasági tanügyi reform és végleges szervezés sikeres keresztülvitelének kellékei. Végre hogy a hazai gazd. tanügy czélbavett reformja és végleges szervezése a kívánt eredményre vezessen: azok részéről, kik e feladat keresztülvételére hivatva lesznek, menthetlenül szükségeltetni fog:

a) részletes ismerete a gazd. szakoktatás eddigi fejlődésének és jelen állásának úgy a külföldön, mint Magyarországon;

b) kellő ismerete azon reform-törekvéseknek, melyek ez ügyben kivált Németországban újabb időben felmerültek, és a szakoktatás több irányban tényleges átalakításában nyilvánultak;

c) tökéletes ismerete ama hiányok- és fogyatkozásoknak, melyek a hazai gazd. tanintézmények körül mutatkoznak;

d) határozott megalapítása azon feltételeknek, melyek alatt ama hiányok egészséges, tehát biztos és tartós orvoslása eszközölhető; végre

e) kijelölése azon eszközök- és tényezőknek, melyek a teljes és sikeres reform, illetőleg szervezés keresztülvételéhez megkívántatnak.

Ez lenne, más szóval, a gazdasági tanügy szervezésénél, a tényállás kimutatása, a czél kijelölése s a feltételek megalapítása. Ez volna az okszerű kiindulás és a rendszeres menetrend. Ezen uton vihető csak ki a nehéz ügy gyökeres tanulmányozása és sikeres megoldása. Mert ha rendszerint akarunk a gazd. tanügybe hozni (a mi most tudvalevőleg hiányzik) első feltétel, hogy rendszeresen haladjunk annak szervezése, illetőleg reformjában.

„Ce n'est pas seulement du blé
qui sort d' une terre labourée,
c'est une civilisation toute entière.“

Lamartine.

„Man vergesse nicht, dass alle Fortschritte in der Kultur, in den Künsten und Gewerben still stehen, wenn die Landwirtschaft nicht voranschreitet, dass ein Volk, das um Brod jammert, schwerlich viel Poeten und Gelehrte von Bedeutung erzeugen wird, und dass die Künste keinen Eindruck machen auf solche, die sich bekümmert fragen, ob sie morgen zu essen haben werden. Wer hungert, hört wenig auf den Segen des Priesters; darum ist der glücklich zu preisen vor allen und hoch zu achten, dem es gelingt, zwei Schäffel Korn da zu ärnten, wo früher nur einer wuchs.“

Dr. v. Gohren.

III.

Z Á R S Z Ó.

Nemzetünk legfőbb jövedelmi forrása — a mezőipar. Ebből meritünk első sorban vagyont, jólétet, hatalmat. Ez lételünk alapja, virágzásunk támasza. Avagy nem ugyanazt akarta-e kifejezni nagy államférfiünk, Lónyay Menyhért, legujabb munkájának eme passusával: „Hazánk adott viszonyai közt a földmívelési érdekek különös figyelembe vételt érdemelnek, m i n t h o g y k ö z g a z d a s á g i fölvirágzásunknak legfontosabb tényezője a földmívelés.“

Sajnos tény, hogy nemzeti jövedelmünk e legfőbb forrása nem buzog oly mérvben, mint azt az adott viszonyok megengednék és legfőbb érdekeink megkívánák. Mezőgazdaságunk egészben véve fejletlen, más nemzetekéhez képest nagyon hátramaradott. Egyes virágzó gazdaságok, mint dicséretes kivételek, az általános tapasztalást megczáfolni nem elegendők.

Talajunk eredeti m i n ő s é g e -- javítások és befek-

tetések által — csekély mérték- és terjedelemben van javítva; gazdaságaink felszerelése egészben véve tökéletlen; birtokaink berendezése és szervezete csak kevés esetben megfelelő; a föld művelése, a növények termelése kezdetleges; állattartásunk — minőség és mennyiségileg nagyon elégtelen; a termények nem esítése még alig van első csirájában; a gazdasági mellékiparok siralmas — részben pusztuló állapotban; mezőipari czikkeink forgalma, — föld- és állattermékeink értéke ingatag; üzleteink jövődelme aránylag csekély, bizonytalan és változó.

Ezen kép szomorú, de élethű. És ez állapota hazai legfőbb iparunknak, melylyel népünk tulnyomó része foglalkozik, melyből nemzetünk él és gyarapszik, melytől léte és jövője függ.

Mi lehet ezen aggasztó jelenség oka, és mivel lehetne a bajt orvosolni?

Ne keressük a fő okokat sem talájunk gyengeségében, sem klimánk szeszélyességében, sem a tőke hiányában.

Talajunk változó: de így van ez másutt is. Azonban földeink nagy része mégis oly erejű, oly termékenységű, miszerint méltán Kanaánhoz hasonlítják. — De igen is hiányzik földeinknél a kellő javítás; tökéletlen rajtok a művelés; silány a trágyázás; rossz a gondozás. Holott okszerű eljárással nem csak a közepes, de a szegény földeket is kedvező termelésre lehetne vezetni.

Klimánk szeszélyes: ezt sem tagadjuk, sőt részben magunk okoztuk kártékony szélsőségeit — az erdők kíméletlen irtása, a vizek okszerűtlen szabályozása által. De hol is van ország, melyben az időjárás teljesen szabályos voltára bizton számítani lehetne? — Im az insularis fekvésű Anglia pár év előtt rendkívüli aszályban, — a szárazságáról ismert Alföldünk a múlt években tuiságos nedvességben szenvedett. Az időjárás nem ismer szabályt — vagy hogy mi azt még föl nem fedeztük. — Mégis — vannak jeles példáink a jelen- és a múltból, hogy a klíma túlcsapongásai ellen az embert munkája, szorgalma és értelmisége megvédheti.

Nincs elegendő tőkénk: ez kétségtelen és leginkább sajnós. Azért sem tudjuk üzleteinket kellőleg felszerelni, gazdaságainkat belterjesen kezelni, jövedelmi forrásainkat szaporítani és bővíteni. — De hát nem áll-e egyszermind: hogy a tőke — értelmes munkának és okos takarékoságnak az eredménye; — hogy szorgalom és tudomány a tőkét megtízszerezi; hogy a tőke oda hajlik, hova a bizalom, ez utóbbi pedig oda fordul, hol munka és értelmiség honolnak?

Mezőiparunk elégtelen sikerének tehát más főoka van, és ez kereshető: az értelmes munka, a kitartó szorgalom és a bölcs takarékoság hiányában. Ezen bajok biztos orvoslása pedig: a munkaerő képzésében, a szakértelmiség terjesztésében, a kitartó munkásságra és szigorú rendre való szoktatásban található fel. És az eszközök, melyek ezek orvoslásához vezetnek: a szakismeretek terjesztésének minden nemű módjában, első sorban pedig a szakiskolákban rejlenek.

Állítsunk iskolákat gazdáink számára! Állítsuk fel ezeket országos erővel — ama kétszeres okból: mert országos céloknak szolgálni hivatvák, és mert kellő módon való felszerelésök országos erőt és garantiát igényel.

Állítsunk oly szakiskolákat gazdáink számára, melyek nem csak névleg, de tényleg terjesztői a szakismereteknek, hatalmas gyűpontjai és termékeny tenyészhelyei a szakértelmiségnek.

Állítsunk fel oly szakiskolákat, melyek különleges viszonyainkhoz mérvük, a gyakorlati élet szükségleteinek, a leendő üzletember igényeinek minél teljesebben megfelelni képesek.

Állítsunk fel iskolákat, melyek a gazdasági haladást megindítsák, az okszerű eljárásokat meghonosítsák, üdvös példával előmenni, biztos eredményekkel a jobbat győzelemre vezetni képesek legyenek.

Ilyen iskolákat óhajt és szükségel gazdaközönségünk; ilyeneket vár méltán a kormánytól, mely országos erővel rendelkezik és iskolákat országos garantiával létesít.

Mindezekről át van hatva a földmívelési magyar királyi ministerium is. És mert érzi, hogy most meglevő állami gazd. tanintézeteink még nem felelnek meg országos rendeltetésünknek azon mértékben, melyben ez hazai mezőiparunkra sürgősen szükséges, és ily intézetektől jogosan elvárható; azért tehát értekezletre hívja fel a szakférfiakat, véleményt kér a tanintézetek jelen fogymozásai felett, és tanácsot keres, azok netaláni reformja, illetőleg célirányos szervezése és fejlesztése tárgyában.

E sorok írója is kötelességének ismerte ez érdembeli nézeteinek — a fenebbi 25 pontokban — kifejezést adni. 15 évi szorgos tanulmány, észlelés és tapasztalás eredménye van azokban lerakva. Szerzőnek alkalma volt, számos külföldi gazd. tanintézetet megtekinteni, jeles szakférfiak véleményét hallani és idevágó legjobb iratokat olvasni. Nyilatkozataiban sem önérdék nem vezérelte, sem tartózkodás nem korlátolta. Bátran és meggyőződésből mondotta ki: hogy gazd. tanügyünk még távol áll a tökély ama fokától, melyen állania kell, hogy a mezőipar emelésének biztos rugója, a nemzet gazdagodásának hathatós tényezője lehessen.

Méltánylás- és hálával elismerjük ugyan mindazt, mi nálunk eddig e téren a kormány, egyletek és magánosak által eszközöltetett. Többet alkotni: — arra kevés volt az idő, hiányzott az anyagi és szellemi erő, de főkép a kellő tájékozottság.

Most azonban túl vagyunk a próbaéveken. A kezdet nehézségeit legyőztük. Nincs a hazában többé értelmes ember, ki a gazd. szakoktatás szükséges voltát be ne ismerné; nincs országos képviselő, ki e kultureszközre a szükséges költségeket megtagadni akarná.

Ha meggyőződünk róla, hogy mostani gazd. tanintézményeink számban és minőségben, szervezet- és felszerelésben elégtelenek: akkor egy perczig sem szabad tétovázni vagy késni: e téren a hibákat javítani, a hiányokat pótolni, sőt ha kell, az egész tanügyet egészséges alapokra fektetni és mindent elkövetni, hogy az óhajtott eredmény elérve, biztosítva legyen.

Minél inkább szorongatott állapotban van hazai földmivelésünk és egyetemes finanziaális állásunk; minél inkább szaporodnak szükségleteink és halmozódnak kiadásaink: annál jobban indítva vagyunk: jövedelmi forrásainkat bővíteni, termelésünket mennyi- és minőségileg fokozni, tehát egyetemes földiparunkat emelni.

Számítsuk csak, mily óriási értékszaporodást eszközölné mezőgazdaszatunk évi hozamában: ha ország szerte a termőföld művelése tökélyesbítették; helyesebb trágyakezelés gyakoroltatnék; a növénytermelés javítottatnék; az állattenyésztés nemesbítették; okszerű műveletek, célszerű berendezések általános elterjedést nyernének: nemde sok millióval nagyobbodnék ezek által évi termelésünk?

Első sorban várhatjuk azonban ezen üdvös eredményt a szakismeretek minél általánosabb elterjedésétől és ennek legsikeresebb tényezőjétől — a szakoktatástól.

De a szakoktatás csak akkor fogja ezen üdvös hatását teljes mértékben gyakorolni, midőn rendeltetéséhez képest szervezve, teljesen felszerelve, szakszerűen vezényelve, szigorúan ellenőrizve, erélyesen képviselve és kellőleg támogatva leend.

Azért vizsgáljuk és bíráljuk meg szigorúan gazdaságunk állapotát, annak minden viszonyait és eszközzeit: vajon céljoknak megfelelnek-e teljesen; és el van-e látva ama kellékekkel, melyek az óhajtott siker előállításához szükségesek? És ha találunk fogyatkozást bármely irányban, ne késsünk azt kijavítani, és ne kiméeljünk erre bármely költséget: mert mindazon kiadás, mely a szakoktatás foganatossá tételére fordítottatik, gyorsan és bőven visszatérül gazdag kamatokkal együtt.

A bölcs takarékoság a gazdaság körül nem abban rejlik, hogy minél kevesebbet kiadjunk; de abban, hogy annyi kiadást tegyünk, mennyi a kitűzött cél valószínűleg elegendő.

Végül ismétljük: hogy hazánkban, hol a földművelés oly kiváló szerepet visel, de minden ágában még fejletlen és hátramaradott — a gazdasági tanügy egyik elsőrendű országos ügy, mely méltán megérdemli nemcsak az or-

szágos képviselet beható figyelmét, az illető ministerium legmelegebb gondozását, de a nagy közönség teljes részvétét és hő támogatását is.

A szakismeretek terjesztése minden egyesre kívánatos és üdvös: járuljon tehát tehetsége szerint mindenki hozzá, hogy gyarapíttassanak és virágozzanak az ismereteket terjesztő tényezők, első sorban pedig a gazdasági szakiskolák!

Ha valaki, e sorok olvasása után, azt állítaná: kár a gazd. tanügy reformját, illetőleg kiépítését most sürgetni, mert gyökeres reformok tetemes költséggel járnak, mire pedig jelen viszonyaink közt kevés a pénz: — ezen megjegyzésre ekként válaszolnánk:

Mi első sorban a gazd. tanügy szigorú revízióját sürgetjük, és csak ezen revízió esetleges következményekép — a reformot. Ezen sürgetés nem egyéni szélsúlyünk kifolyása; az már több tekintélyes oldalról hangoztatott, sőt az illetékes ministerium által a revízió kezdeményezése már meg is történt. Feltéve, hogy a gazd. tanügy jelen státusa türethetőnek, továbbra is megállhatónak mutatkozik — ám, akkor maradjunk a régiben: meg leszünk egyidőre nyugtatva és ezzel még nem terheltük fináncziánkat; feltéve azonban, hogy a tanügy jelen állapota nem találatik kielégítőnek, a célnak megfelelőnek; akkor azon kérdés merül fel: megérdemli-e oly intézmény, mely céljának csak félig vagy éppen nem felel meg, — megérdemli-e ezen intézmény, hogy arra ezentúl is, fináncziánk szorult állapota daczára, költsünk évenként nehány százezeret — fél siker mellett; — vagy pedig adjunk ez intézménynek — habár valamivel nagyobb költséggel — oly berendezést, mely mellett a cél jobban elérhetővé s a befektetés jobban kamatozóvá válik?

Mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy ez utóbbi választás az okszerűbb — kivált ha tekintetbe vétetik, hogy a gazd. tanügy az ország termelő-képességének egyik nevezetes tényezője, és a fokozható adóképessegnek egyik főfactora.

Kérjük: a gazd. tanügyet ezen practicus oldaláról szemügyre venni; különben ha ezt nem tesszük, jobb gazd. iskoláinkat inkább ma mint holnap bezárni. Minél inkább vagyunk kényszerítve, az ország pénzével gazdálkodni, annál inkább kell hogy vizsgáljuk: vajjon a hely — hová és a mód — hogyan költekezünk: megfelelő-e a kitűzött czélnak és az ország valódi érdekének?

És ezzel bezárjuk e sorokat, melyekben nem kimeríteni, csak főbb mozzanataiban körvonalozni akartuk a hazai gazd. tanügy jelen állását és sürgős kívánalmait. Letesszük egy időre a tollat, hogy azt — mihelyt szükséges leend, vagy kívántatni fog — újból felvegyük, — minden szakszerű ellenvetésre megfelelő, és netaláni kételyekre felvilágosítást adni készek vagyunk.

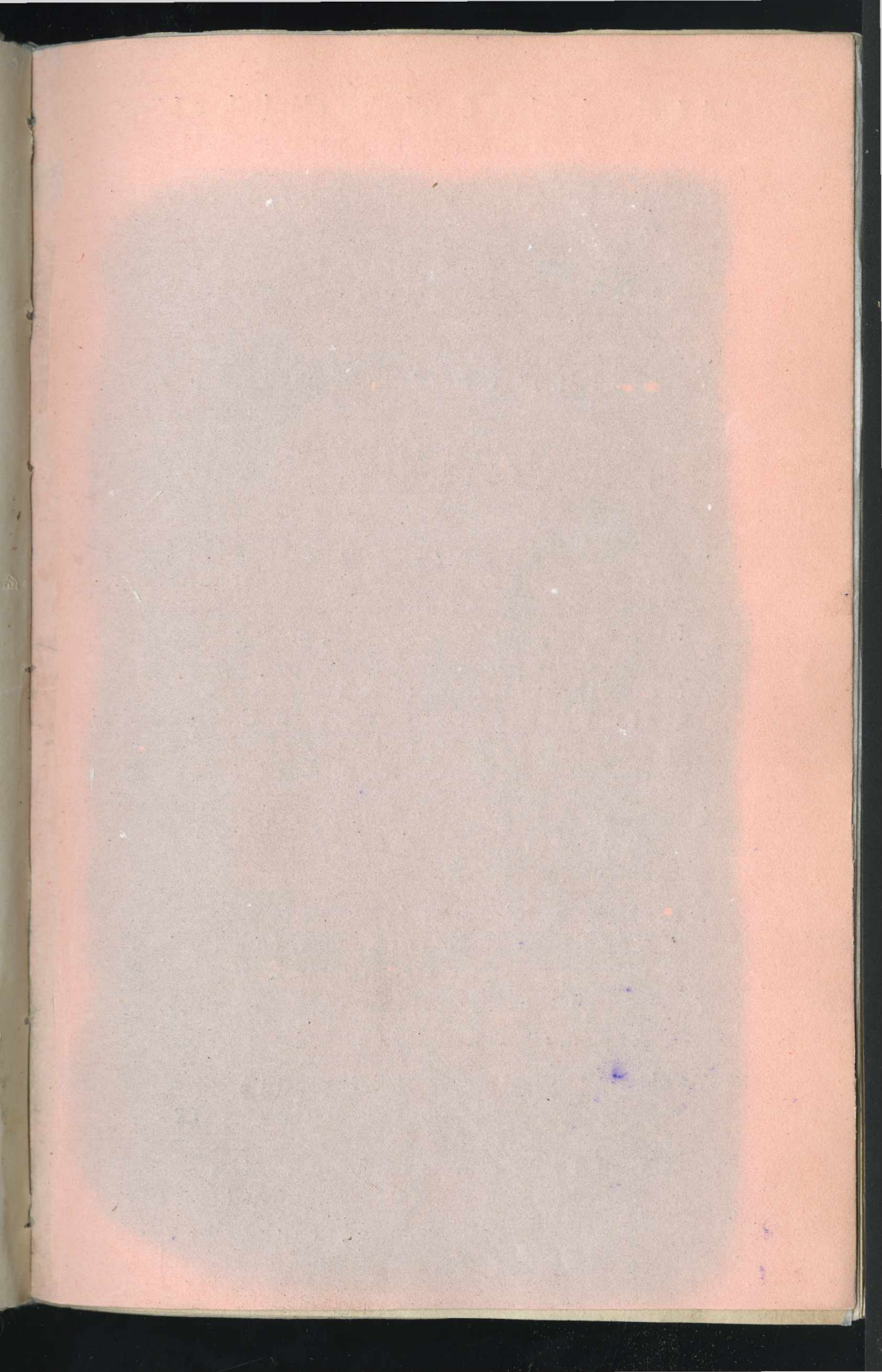
Ajánljuk fennebbi sorainkat ismételve minden érdeklettek szíves figyelmébe, kivált pedig azoknak, kik a gazd. tanügyre közvetlen befolyást gyakorolni hivatvák. Bár keltenének nézeteink minél élénkebb viszhangot, ha kell — lármát és heves tollharcot: csak kérem: agyon ne hallgassuk az ügyet!

Már 1861-ben emelt e sorok írója szót a hazai gazd. tanügy szervezése tárgyában a „Gazd. Lapok“ hasábjain. Azóta alig mult el év, hogy felszólalását egyik-másik lapban, vagy külön röpiratok- és hivatalos feltevésekben ne ismételte volna. És bár az ügyet még nem látja odáig fejlődöttnek, mivé majd fejlődnie kell, távolról sem lankadott még el; sőt szilárdul elhatározva van, ez ügynek jövőre is — szóval, tettel és tollal szolgálni. És bár tapasztalta, hogy törekvései csak lassan vezetnek célhoz, — sokszor mellőzve, néha félremagyarázva, sőt kárhoztatva is lettek; — mindez meggyőződésében megzavarni, törekvéseiben feltartóztatni nem fogja; bátran és nyugodtan akar harcolni e téren tovább is, szem előtt tartva Liebig Justus szavait: „Die Hauptsache ist, dass das, was man will, gut und gerecht ist. Der endliche Erfolg ist nur eine Frage der Zeit.“

TARTALOM.

	Lap.
Bevezetés	1
I. A gazd. szakoktatás fontossága, feladata-, és sikeres működésének fő kellékei	4
II. Programm a hazai gazd. szakoktatás korszerű szervezése-, illetőleg reformjához.	
a. Rendszerbeli általános megállapodások.	
1. A gazd. szakoktatás fokozatai	10
2. Minő fokozatbeli gazd. tanintézetek legyenek nálunk képviselve?	12
3. Minő helyen álltassanak fel a gazd. szakintézetek?	13
4. Minő rendszer alkalmaztassék a gazd. tanintézeteknél azok fokozata és különleges iránya szerint	14
b. Gazdasági legfelsőbb oktatás.	
5. Mi a gazd. főtanintézet? és alapítottassék-e ilyen Pesten?	15
6. Az oktatás sikerének támaszai- és kellékeiről a gazd. főtanintézeteknél	16
c. Gazdasági közép tanintézetek.	
7. A hazai gazd. középtoku (u. n. felsőbb) tanintézetek jelen ferde állása	17
8. Mi azok tulajdonképi feladata, és miként legyenek ehhez képest szervezve?	18
9. Az intézeti gazdaság és annak kellékei	19
10. A gyakorlati oktatás a középfoku tanintézeteken	21
11. A tantartam a gazd. közép tanintézeteknél	23
12. A felvételi feltételek a gazd. közép tanintézeteknél	24
13. A vizsgák és bizonyítványok s a fejelem a gazd. közép tanintézeteknél	25
d. Szakbeli alsóbb oktatás.	
14. A földmives iskolák	26
15. Különleges gazd. ágakra vonatkozó szakiskolák	27
16. Vándortanítók intézménye; folvtatólagos, téli, esti, vasárnapi szakoktatás; néptanítók gazd. tanfolyama	27
e. A gazdasági oktatásra vonatkozó általános mozzanatok és intézmények.	
17. Fontossága a gazd. tanintézet olv berendezésének, miszerint az több rendbeli szakcélnak szolgálhasson	28
18. A gazdasági szaktanárok képeztetése, díjazása; a tanárképesítő vizsga	29
19. A tanársegédek intézménye. Az előadási képesség	31
20. Tankönyvek a gazdasági szakoktatáshoz	32
21. Tanügyi értekezletek	33
22. Összhangzás és kollegiális szellem a tanári testületekben. Hivatalos utasítások	33
23. Közreműködés a gazdasági tanügy céljaihoz: az ország, a kormány és a közönség részéről	34
24. A gazdasági tanügy legfelsőbb vezénylése és ellenőrzése. Gazdasági tanügyi szakosztály	35
25. A gazdasági tanügyi reform és végleges szervezés sikeres keresztüvitelének kellékei	36
III. Zárzó	37

A t. olvasó szives figyelmébe ajánljuk e következő műveket, illetől eg folyóiratot:

Az okszerü juhtenyésztés elvei. Irta Sporzon Pál. 1864.
Ára 2 frt.

Gazdasági talajjisme. Irta Sporzon Pál. 1865. Ára 2 frt.
E két mű kapható Nagel Bernát könyvkereskedésében
Budán.

A hazai gazdasági felsőbb tanintézetek kérdéséhez. Irta Sporzon Pál. 1869. Ára 40 kr. Kapható a szerzőnél Keszthelyen.

Az okszerü talajmivelés elvei és szabályai. Irta Sporzon Pál. 1871. Ára 1 frt 50 kr. Kapható a szerzőnél Keszthelyen.

A „Gyakorlati Mezőgazda.” Praktikus irányu szaklap minden rendü gazdák és gazdaság-kedvelők számára. Szerkeszti Sporzon Pál.

Első évfolyam. 1872. (Csonka, néhány szám hiányzik). Ára 2 frt.

Második évfolyam. 1873. Teljes. Ára 4 frt.

Harmadik évfolyam. 1874. Előfizetési ára: egész évre 4 frt; fél évre 2 frt. Előfizethetni a szerkesztőnél Keszthelyen. — postai utalvány által.

Éghajlattan. A természet tudományok kedvelőinek. Irta Soos Mihály, tanár. 87 a szöveg közé nyomott ábrával, ára 3 frt.

A szarvasmarha tenyésztése, betegségei és gyógyításuk. Irta Engelbrecht Károly, tanár. 50 a szöveg közé nyomott nagyrészt eredeti ábrával. 1872. ára 3 frt.

Utmutatás a kezdő gazda gyakorlati kiképzésére. Irta Balázs Árpád, tanár. Keszthely 1870. ára 1 frt 50 kr.

Az okszerü borászat alapvonalai. Népszerű vezér a borkészítés- és kezelésben. Irta Molnár István, okleveles gazdász. Ára 40 kr.

Ezen 4 utóbbi mű, s bár mely gazd. szakkönyvek megrendelhetők pósta utánvét mellett Sógör György könyvkereskedésében Keszthelyen.

